

Universiteit
Leiden
The Netherlands

**YAHYA KEMAL BEYATLI - Turkse poëzie in de vroege twintigste eeuw
- een analyse**
Sötemann, S.

Citation

Sötemann, S. (2004, September 9). *YAHYA KEMAL BEYATLI - Turkse poëzie in de vroege twintigste eeuw - een analyse*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4912>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4912>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

DEEL II

Twée tijdgenoten van Yahya Kemal Beyatlı en hun poëzie:

Tevfik Fikret (1867 - 1915)

Mehmet Âkif Ersoy (1873 - 1936)

Introductie

De twee hiernavolgende biografieën van respectievelijk Tevfik Fikret en Mehmet Âkif Ersoy kan men, tezamen met die van Yahya Kemal Beyatlı in Deel III.1, beschouwen als de personificatie van het voorafgaande globale tijdsbeeld. Hier vindt men de persoonlijke beleving van de dichters, hun hoop, hun streven, hun strijd, hun conflicten, hun momenten van triomf en teleurstelling; echter telkens in relatie tot hun poëzie en hun poëtische opvattingen zoals zij die in de loop der jaren ontwikkeld hebben.

Het is namelijk niet mijn bedoeling om volledig te zijn waar het hun leven – van de wieg tot het graf – betreft, wel – en dat in de eerste plaats – om een indruk te geven van de poëtische belevenissen in die vroege twintigste eeuw. Vaak zal bovendien blijken dat de maatschappelijke diversiteit, en de daaruit voortvloeiende tegenstellingen en conflicten – zoals beschreven in het voorafgaande deel – zich evenzeer in de wereld van de poëzie voordoen, zich daar zelfs in spiegelen.

Vanzelfsprekend waren Fikret en Âkif niet de enige dichters in de ‘omgeving’ van Kemal, integendeel, ook in die periode bestond de Turkse literatuur nog altijd voor het overgrote deel uit poëzie, en wel uit heel veel verschillende soorten poëzie. Wijd verspreid waren de veelal anonieme liedjes en gedichten van het volk die refereren aan de nomadische geschiedenis, aan de helden en veroveringen, en aan de *gurbet* [het vreemde ‘land’ (aan de andere kant van de bergen)]. Ook de mystieke poëzie van meer of minder bekende – vaak rondtrekkende – derwisjen van vroeger en nu, kon zich verheugen in brede belangstelling onder alle lagen van de bevolking. Daarnaast werd de dichtkunst beoefend door de elite, door mensen die een opleiding hadden genoten en vanuit een bepaalde visie hun gedichten schreven. Zij kozen bijvoorbeeld voor het instandhouden van de klassiek-Osmaanse hofpoëzie met het uit de Perzische poëzie overgenomen kwantitatieve metrum¹, *aruz*, en het aanverwante taalgebruik vol symboliek, of juist voor het bij de Turkse volkspoëzie aansluitende lettergreepmetrum en een eenvoudige taal. Andere dichters gaven in het kader van een westerse oriëntatie de voorkeur aan imitatie van Franse voorbeelden, terwijl een

¹ In het kwantitatieve vers zijn het aantal en de opeenvolging van lange en korte lettergrepen vastgelegd in bepaalde patronen. Aangezien het Turks geen lange klinkers kent, behalve bij het gebruik van Arabische en Perzische leenwoorden, heeft men daarvoor diverse aanpassingen verricht. Zie Deel III, hoofdstuk 2.

begaafde dichter als Ahmet Haşım (1884-1933) het symbolisme in het Turks trachtte te incorporeren. En tenslotte was er de aanzienlijk jongere en – in velerlei Turkse opzichten – uitzonderlijke avant-gardist, Nâzım Hikmet (1902-1963), die vanwege zijn vlucht naar Moskou en zijn langdurig verblijf aldaar, niet alleen onder de communisten en overig links in Turkije geliefd was, maar die bovendien – dankzij zijn internationale literaire contacten – in vele talen werd vertaald en mede ten gevolge daarvan wereldfaam verwierf.

Desalniettemin heb ik voor de twee genoemde generatiegenoten van Kemal gekozen, omdat zij een voorname rol speelden in het levendige politiek-literaire debat tijdens die vroege twintigste eeuw, en – ieder op volstrekt eigen wijze – vooraanstaande richtingen in de Turkse poëzie van die tijd vertegenwoordigen.

De twee hoofdstukken hebben een gelijksoortige structuur, die bepaald wordt door gedichten, waarvan de volgorde is gegeven door de loop van de dichterlijke ontwikkeling van elk van de dichters. Aangezien ik hier vooral de poëtische context² van het onderhavige tijdvak zal schetsen, kan dit deel dan ook beschouwd worden als de opmaat voor de nadere bestudering van het werk van Yahya Kemal Beyatlı.

² In 'Poetica', *DNT*, 523, onderstrepen vd Akker en Dorleijn het belang van een synchrone poëtische beschrijving -i.e. de literair-historische context- t.b.v. een karakteriseringsinstrument.

HOOFDSTUK 1

Tevfik Fikret (1867 - 1915) ***Dichterlijke wending op het mistige Osmaanse breukvlak*** ***van de negentiende en twintigste eeuw***

Uit: **Hallâk-ı Lâyemut** [De onsterfelijke schepper]:
De mens als maat der dingen,
heer en meester over goed en kwaad,
schepper van mogelijkheden.
...O leven, o universele geest...

Rubab-ı Şikeste'den³
Kimseden ümid-i feyz etmem, dilenmem perr ü bal
Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tairim.
İnhina tavk-ı esaretten girandır boynuma;
Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim.

(Şehbal, 1325/ 1909, sayı 9)

Uit: De gebroken lier
Van niemand verwacht ik hulp, ik bedel niet om arm en vleugel
In mijn eigen ruimte, in mijn eigen hemelen ben ikzelf de gevleugelde.
Buigen is zwaarder voor mijn nek dan het juk van gevangenschap;
Ik ben een dichter wiens mening vrij is, wiens kennis vrij is,
wiens geweten vrij is.

(Vleugel, 1325/ 1909, nr. 9)

³ De transcriptie van de verzen is overgenomen uit Memet Fuat. *Tevfik Fikret - Yaşamı, Düşünce Dünyası, Sanatçı Kişiliği ve Seçme Şiirleri*. İstanbul 1995, na vergelijking met Mehmet Kaplan. *Tevfik Fikret - Devir, Şahsiyet, Eser*. İstanbul 1971 en Kenan Akyüz. *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi (1860-1923)*. İstanbul 1986. (De schrijfwijze is aangepast aan Redhouse). De vertalingen zijn gemaakt met ondersteuning van de moderne Turkse versies van Fuat, 'Tevfik Fikret'.

De Engelse en Franse vertalingen van respectievelijk Nemin Menemencioğlu, ed. i.c.w. Fahir İz. *The Penguin Book of Turkish Verse*. Harmondsworth 1978 en Nimet Arzik. *Anthologie de la poésie turque - XIIIe - Xxe siècle*. Parijs 1968, hebben hier en daar slechts inhoudelijke steun geboden. Het zijn vaak nieuwe verdichtingen, veelal ver van de stijl van het oorspronkelijke vers, wellicht ter bevordering van de leesbaarheid voor westerse ogen. Het retorische karakter van veel verzen lijkt zich inderdaad nogal eens beter te lenen voor het gebruik in een vurig betoog dan voor een rustige lezing in een leunstoel.

A Inleiding

Tevfik Fikret (Istanbul, 24 december 1867–19 augustus 1915) – de dichter van de voorafgaande regels uit de bundel *De Gebroken Lier* –, leefde gedurende de mistige jaren van de laatste Osmaanse eeuw, op dat breukvlak van de negentiende en twintigste eeuw ten tijde waarvan recht en vrijheid – zoals uit het vorige deel mag zijn gebleken – geen gemeengoed waren.

Zijn ontwikkeling als dichter zou zelfs in het bijzonder bepaald worden door een toenemende mate van onvrijheid, aanvankelijk tijdens de regeerperiode van Abdülhamid II en na een korte periode van euforie opnieuw onder het bewind van diens opvolgers, de Jong Turken, van het *İttihat ve Terakki Cemiyeti* [Comité van Eenheid en Vooruitgang].

Behalve dichter was de onafhankelijke, geliefde én omstreden Fikret een man van ideeën. En op een voor een Turkse literator niet ongebruikelijke wijze ventileerde hij zijn gedachten omtrent literatuur, mens, god en maatschappij, overwegend via zijn verzen. Toen hij in zijn jonge dichterlijke jaren zijn poëtische opvattingen ontwikkelde, besteedde hij daarbij wel degelijk bijzondere aandacht aan de vorm en voerde op dat gebied zelfs een aantal vernieuwingen door. Toch werd poëzie voor hem al spoedig in de eerste plaats een voertuig voor zijn denkbeelden.

B De jonge Fikret en Servet-i Fünun [Rijkdom der Wetenschap]⁴

“In de winter van 1896 bracht Rezaizade Ekrem Bey, de vader van ons tijdschrift *Servet-i Fünun* [Rijkdom der Wetenschap], Tevfik Fikret mee naar mijn bureau en stelde hem voor als een zeer getalenteerde jongeman die reeds in verschillende bladen had gepubliceerd en die hij graag bij *Servet-i Fünun* wilde betrekken. Spoedig na deze ontmoeting stelden wij de jonge dichter aan als redactielid met speciale verantwoordelijkheid voor de inhoud. Hier ten burele van de redactie van *Servet-i Fünun* ontstond de *Edebiyat-ı Cedide* [De Nieuwe Literatuur]-familie, die tot wasdom kwam tijdens de ondermeer door Cenap Şahabeddin, Kemalzade Ali Ekrem, Reşid Bey, Mehmed Rauf, Hüseyin Cahid bezochte levendige woensdagbijeenkomsten. Van allen was Fikret de meest begaafde, in zijn handen kwam alles tot bloei.”

Aldus Ahmed İhsan Tokgöz (1869-1942), de uitgever van het weekblad *Servet-i Fünun*, dat sinds 27 maart 1891 als zelfstandige publicatie verscheen en dat zich naar zijn Franse voorbeeld, *L'Illustration*, afficheerde als een geïllustreerd Osmaans tijdschrift gewijd aan literatuur, biografieën, reisverhalen, kunst en wetenschap. De Franse literatuur⁵ was voor de auteurs een schier onuitputtelijke bron, waaruit zij

⁴ De basis voor het hiernavolgende verhaal is ontstaan uit een compilatie van Fuat, ‘*Tevfik Fikret*’, 11-82; Kaplan, ‘*Tevfik Fikret*’, 1-92. Andere auteurs zullen apart worden vermeld.

⁵ Naar de mening van Cemal Süreya lazen Fikret en zijn literaire kompanen helaas voornamelijk 2^e en 3^e rangs Franse literatuur, namelijk alleen dat wat hun bij toeval onder ogen kwam. Serieus onderzoek werd pas door latere generaties verricht of door degenen die wel naar Parijs waren gegaan, zoals Yahya Kemal Beyatlı (zie Deel III, hoofdstuk 1). Deze zwakke

ideeën konden putten om hun blik te verruimen en de kolommen van hun blad te vullen, onder meer met vertalingen, ontleningen en imitaties. Onder het heersende regime was immers politieke kritiek niet toegestaan, maar werd sociale betrokkenheid voorlopig gedoogd.⁶

Ahmed İhsan heeft zijn bewondering voor Tevfik Fikret altijd behouden, ondanks hun latere meningsverschillen die zelfs tot een scheiding hebben geleid. Hij achtte de dichter niet alleen hoog als intellectueel, maar evenzeer als mens, omdat deze zijn morele principes – zowel waar het zijn werk als waar het zijn persoonlijk leven betrof – daadwerkelijk in praktijk bracht: Fikret rookte niet, dronk niet, was een toegewijd huisvader voor zijn jonge vrouw, met wie hij in 1890 getrouwd was, en voor hun enige kind, zijn in 1895 geboren zoon Haluk [Verdraagzaam].⁷

Voordat Fikret op negenentwintigjarige leeftijd toetrad tot het voornoemde literaire gezelschap en op 7 februari 1896 redacteur werd van het tijdschrift, had hij reeds bij de overheid gewerkt als klerk. Omdat hij het echter niet in overeenstemming kon brengen met zijn principes geld te ontvangen voor niet uitgevoerd werk (er bleek regelmatig niets te doen), stuurde hij het ontvangen salaris terug en nam ontslag. In het jaar van zijn redacteurschap voor *Servet-i Fünun* werd hij leraar Turks op het *Robert College*, een Amerikaanse protestantse zendingsschool waar het onderwijs gemodelleerd was naar Amerikaans voorbeeld. Zijn eigen schoolopleiding had hij genoten op de gerenommeerde *Mekteb-i Sultani* [De Sultans School], het latere Franstalige *Galatasaray Lisesi* [Lyceum (en Universiteit) van het *Galatasaray*]. Hier kwam hij dankzij hooggekwalficeerde Turkse en Franse docenten in aanraking met de klassieke oosterse én de westerse literatuur. Daardoor geïnspireerd begon hij op zijn vijftiende, toen hij in de tweede klas zat, met het schrijven van gedichten. Eerst imitaties van de klassieke Osmaanse poëzie en later in de vierde schreef hij zelf *gazel's*⁸ voor de literaire pagina van het dagblad, *Tercüman-ı Hakikat* [Tolk der Waarheid].

Na 1885 wendde hij zich af van de *divan*-poëzie en richtte hij zich op het westen en de westerse literatuur. Hij publiceerde in diverse tijdschriften en won een aantal poëziewedstrijden, waardoor zijn roem zich langzamerhand verbreidde. In 1892 werd hij leraar Turks in de lagere klassen van zijn eigen oude school, *Mekteb-i Sultani*, maar omdat hij zich naar zijn zeggen niet kon vinden in het onlogische beleid van de overheid, tevens zijn baas op de *Mekteb-i Sultani*, verliet hij ook deze post. In 1894 begon hij met een aantal geestverwanten een eigen tijdschrift *Ma'lûmat* [Berichten]

voorbeelden leverden, na imitatie, navenante 'kwaliteit' op. In: 'Tevfik Fikret üstüne', *Şapkam dolu çiçekle*. Istanbul 1991, 75-80, 78-79.

⁶ Lewis, 'The emergence', 191.

⁷ A. İ. Tokgöz. *Matbuat hatırlarım*. (1930-31). Ed. Alpay Kabacalı. İstanbul 1993, 52, 78-83.

⁸ Een *gazel* is een van de dichtvormen van de *divan edebiyatı* [de klassiek-Osmaanse literatuur] die voor het dichten over liefde en andere geneugten werd gebruikt, bestaande uit 6 à 10 versregels met het volgende rijmschema: a a/ b a/ c a/ d a/ etc. Meestal wordt a ingevuld door hetzelfde woord en gewoonlijk vermeldde de dichter in de voorlaatste regel zijn eigen naam.

dat, hoewel niet uitdrukkelijk tegen Abdülhamid gericht, na 48 afleveringen desalniettemin door een publicatieverbod werd getroffen.⁹

Vanzelfsprekend ontkwam *Servet-i Fünun* evenmin aan de strenge censuurregels, de auteurs concentreerden zich in hun artikelen op wetenschappelijke en filosofische onderwerpen met een bijzondere aandacht voor het westerse cultuurgoed, waarbij zij zich verre hielden van de politieke praktijk. Maar in de beslotenheid van de woensdagbijeenkomsten ontstond er bij de literatoren van de *Edebiyat-ı Cedide* in toenemende mate een stemming tégen het bewind van Abdülhamid en vóór het herstel van de Grondwet en de heropening van het Parlement, dat immers in februari 1878 na nauwelijks een jaar min of meer gefunctioneerd te hebben door de sultan was ‘verdaagd’. Tot politieke organisatie en actie kwam het echter niet bij deze groep intellectuelen, daarentegen wel, en des te meer, tot utopische verlangens.

In hun artikelen, verhalen en poëzie getuigden de vrienden van hun nieuwe literaire opvattingen. Zij beschouwden zichzelf als de jonge generatie van ‘De Nieuwe Literatuur’. Voor Fikret betekende *Servet-i Fünun* niet alleen op maatschappelijk gebied, maar ook op dat van de literatuur een keerpunt in zijn gedachteleven.

In zijn schooljaren, toen hij nog zijn geboortenaam Mehmet Tevfik droeg, schreef hij zijn *nazireler* [imitaties (van de *divan*-poëzie)] onder de naam Nazmi. Vervolgens schreef hij onder de naam Tevfik Nazmi poëzie, onder meer onder invloed van Muallim Naci (1850-1893), die het gebruik van een puur Turks prachtig wist te combineren met het kwantitatieve metrum van de klassieke Osmaanse poëzie. Na zijn schooljaren onderging Fikret de invloed van Rezaizade Ekrem (1847-1914) – de tegenpool van zijn vroegere voorbeeld, aanhanger van de *l’art pour l’art*-opvatting en zeer georiënteerd op het westen – en won hij diverse wedstrijden. In zijn *Ma’lûmat*-periode verdiepte de jonge dichter zich verder in de westerse poëzie, met behulp waarvan hij op zoek ging naar zijn ‘eigenheid’. Veel dankte hij nog direct aan zijn Franse voorbeelden. Zo was zijn eerste in *Servet-i Fünun* gepubliceerde vers, *Hayran* [Verwondering] afgedrukt onder een plaatje over het onderwerp. Het zette de toon voor iets wat zich zou ontwikkelen tot een mode: ‘prentbriefkaarttafereeltjes’ voorzien van een passende tekst of vice versa.¹⁰

Tussen 1896 en 1900, in de *Servet-i Fünun*-periode, bereikte Fikret zijn poëtische volwassenheid, ontdeed hij zich van al te zichtbare invloeden en was hij op weg zijn eigen geluid te vinden, waarmee hij zich tenslotte merkbaar onderscheidde van de overige *Edebiyat-ı Cedide*-literatoren die door Ahmet Mithat (1844-1912), de schrijver voor het volk, waren afgedaan als ‘*Dekadanlar*’ [De Decadenten].

In een artikel van 1 maart 1897 in *Sabah* [Morgen] onder de kop ‘De Decadenten’ schreef Mithat namens vele ‘ouden’ een scherpe kritiek. Hij verweet de

⁹ Fuat, ‘*Tevfik Fikret*’, 16-17: Toen het op 23 mei 1895 opnieuw begon te verschijnen was dat onder leiding van de door het Paleis gesteunde en aan de oude literatuur verknochte Baba Tahir, terwijl de naam werd gewijzigd in *Musavver Ma’lûmat* [Geïllustreerde Berichten].

¹⁰ Rauf Mutluay. *Tanzimat ve Servetifünun edebiyatı*. İstanbul 1988, 170.

Nieuwe Literatoren een totale anarchie, de destructie van het oude en de nationale eigenheid, een imitatie van de Fransen en gekunsteldheid, en daarenboven vond hij hen elitair en niet op het volk gericht. Fikret nam de handschoen op en ging de discussie aan. De Turkse literatuur was naar zijn mening niet gebrekkig, maar ernstig ziek, de kracht en de ziel waren eruit en daarom was het noodzakelijk de grenzen te verleggen ten behoeve van de bevrijding uit starheid, onwetendheid en achterlijkheid. De kritiek duurde echter niet lang; mogelijk bij gebrek aan een literaire tegenbeweging maakte men zich zelfs de Nieuwe Literatuur eigen en in 1898 erkende Mithat in een artikel in *Tarih* [Geschiedenis/Kalender], dat *Servet-i Fünun* ondanks een aantal bezwaren wel degelijk een stap voorwaarts betekende voor de Turkse literatuur. Later zou men tot de conclusie komen dat de belangrijkste waarde van de *Servet-i Fünun*-poëzie voor de eigen literatuur niet had gelegen op het gebied van de taal, maar in het doorbreken van een verstraditie die was blijven steken in vastgeroeste vormen.¹¹

Ontegengesteld was *Servet-i Fünun* dé literaire beweging van die periode. Haar ontstaan in een tijd van onderdrukking heeft zonder twijfel meegespeeld in de ontwikkeling van de ideeën omtrent de rol, de inhoud en de vorm van de literatuur, zeker voor zover het de veel bekritiseerde opvatting betreft dat de kunst er is omwille van de kunst (*l'art pour l'art*). De auteurs hielden zich, zoals gezegd, afzijdig van de politiek, volgden de Franse literatuur van nabij en hadden bijzondere aandacht voor de vormvernieuwingen van hun westerse kunstbroeders. Ze keerden zich af van de oude literatuur en wilden dat uitgangspunt tot uitdrukking brengen in de naamgeving van hun beweging, naar goed voorbeeld van hun voorgangers, de *Tanzimatçılar* [Hervormers], die zich onder de vlag van *Üdeba-yı Cedide* [De Nieuwe Literatuur] hadden geschaard teneinde zich af te zetten tegen de vorige generatie literatoren. Aanvankelijk noemden de *Servet-i Fünuncular* zich *Yeni Edebiyat-ı Cedide* [Nieuwe Nieuwe Literatuur], vervolgens gewoon *Edebiyat-ı Cedide*, maar vanwege de al te treffende gelijkenis en hun wens zich juist te onderscheiden van het voorafgaande, werd het tenslotte *Servet-i Fünun Edebiyatı* [Literatuur van de Rijkdom der Wetenschap].

Anders dan hun voorgangers, die ofwel werden verbannen ofwel geld genoeg hadden om naar het westen te reizen en enige jaren in steden als Parijs, Londen en Genève te verblijven, leerden de *Servet-i Fünuncular* de westerse cultuur en literatuur alleen uit de boeken kennen. Een verwervingsproces dat niet altijd tot een realistische beeldvorming leidde, waardoor zij weliswaar opnieuw de verwestering ter hand namen, maar op een andere wijze dan voordien gebeurde.¹²

Servet-i Fünun werd enerzijds beschouwd als een nieuwe stap, anderzijds – en dat is waarschijnlijk passender – als de laatste fase van de *Tanzimat*-literatuur. Ofschoon de experimenten van de jonge generatie ‘nieuwen’ veel verder voerden dan die van de aan hen voorafgaande generatie, waren beider opvattingen over het nieuwe immers geheel aan de westerse literatuur ontleend.

¹¹ Mutluay, ‘*Tanzimat*’, 173 en 218.

¹² Niyazi Berkes. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul 1978, 375.

De *Servet-i Fünuncular* doorbraken het regime van de *misra* [halfvers] – de vroegere absolute en kleinste eenheid in een vers – en lieten de zinnen over de regels heenlopen (enjamberen), waarmee de door de vorm opgelegde banden verbroken werden en de poëzie bevrijd werd van een soms dreigende monotonie. Voor rijm, ritme en maat gold hetzelfde: ‘rijm is er voor het oor, maar wáár het rijmt, is vrij’; *aruz* [het kwantitatieve metrum van de Osmaanse poëzie] had altijd geheerst over het Turks, dat moest nu andersom, de Turkse wijze van zeggen werd bepalend, waardoor verzen soms eerder het karakter van vloeiend proza kregen dan van harmonische poëzie. Wel beschouwden deze ‘Nieuwen’ de literaire taal als een andere dan de gesproken taal en was het Turks naar hun mening Osmaans, inclusief alle lexicale en grammaticale leenelementen.¹³ In hun opvatting zou de taal door extreem purisme (voor alles Turks) alleen maar verarmen, terwijl het Osmaans – het in Istanbul gesproken en geschreven Osmaans wel te verstaan – juist zo rijk was aan synoniemen, met alle mogelijkheden van dien voor nuances.

Voorts kon in de ogen van deze literatoren ‘alles wat mooi is’ onderwerp van de poëzie zijn, dit in navolging van de Franse *Parnassiens*¹⁴ aan wie zij hun poëtische esthetica ontleenden. Bovendien waren zij de mening toegedaan dat gevoelens in de buitenwereld werden weerspiegeld, ofwel daardoor werden gecreëerd, en dat zij als een schilder de natuur moesten bekijken en beschrijven: ‘De dichter lijkt op een schilder, de poëzie is een sprekend schilderij en een schilderij is een zwijgend gedicht.’ De natuur was in deze opvatting, in tegenstelling tot die in de klassieke poëzie waar hij slechts als metafoor dienst deed, geen zielloos tableau, maar bezielde, tussen ziel en natuur bestond een nauwe band, de natuur was de spiegel van de ziel. Er zo van uitgaande dat ‘poëzie de taal van de ziel is’, werd het de opdracht van de dichter om zich bezig te houden met abstracties, gevoelens en de ziel, terwijl hij een harmonische eenheid moest zien te bereiken van taal, betekenis en metrum. Men sprak zich uitdrukkelijk uit tegen het lettergreeptellende metrum, *hece*, omdat dat in tegenstelling tot *aruz*, ofschoon het verder ontwikkeld en verbeterd zou moeten worden, niet in staat werd geacht te ‘creëren’. Met instemming werd Tolstoi geciteerd, waar deze zegt: ‘Kunst is in het leven van mensen een element dat de dingen die het verstand betreffen overbrengt naar de wereld van de gevoelens.’¹⁵

De sfeer onder veel dichters aan het eind van die negentiende eeuw was er een van ziekte, melancholie en afkeer van het leven, zonder interesse in de sociale omgeving, maar met daarentegen bijzondere aandacht voor de eigen persoon. Ook de

¹³ Kenan Akyüz. *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi (1860-1923)*. İstanbul 1986, 228-229, 234.

¹⁴ *Les Parnassiens* is de naam van een school van Franse dichters die van 1866-1876 hun werken publiceerden in het literaire tijdschrift *Le Parnasse contemporain*. Als reactie op de romantiek streefden zij naar een onpersoonlijke, erudiete en formele, zeer bewerkte poëzie. Als voorloper vereerden zij Th. Gautier en diens principe van l’art pour l’art. Leconte de Lisle, José Maria de Heredia en zelfs François Coppée kunnen -met ieder hun uitgesproken eigen accenten- beschouwd worden als representanten van deze richting.

¹⁵ Bilge Ercilasun. *Servet-i Fünun’da Edebi Tenkit*. Ankara 1981, 197-238.

Servet-i Fünuncular waren op zoek naar hun individuele bevrijding, ze verlangden naar emigratie uit de onderdrukking en begonnen hun verlangen om te zetten in concrete voorbereidingen voor een reis – naar Engels voorbeeld – naar Nieuw-Zeeland. Geldgebrek stak echter een stokje voor de realisatie van deze schone plannen. Vervolgens wilde men dan tenminste naar een dorp om op het land te wonen, alwaar het leven goed en groen zou zijn. Maar van deze wens kwam in de praktijk al evenmin veel terecht, ‘de jongens’ verlangden weliswaar naar een vlucht uit de realiteit, maar het bleef bij dromen en schrijven, bij verbeelding.

Tenslotte ging de familie van De Nieuwe Literatuur uiteen wegens meningsverschillen omtrent de weg die de literatuur zou moeten gaan. Fikret had reeds in 1899, in de vorm van een zelfkritiek in zijn vaste rubriek over literatuur, laten blijken dat hij tot de overtuiging was gekomen dat kunst niet persoonlijk behoorde te zijn. Kunst zou zich niet van het maatschappelijk leven moeten af- en onderscheiden, maar dat leven juist gezond moeten maken. De toenemende tegenstellingen in de redactie leidden uiteindelijk tot het opstappen van Fikret, waarna zelfs de relatie met zijn vriend Hüseyin Cahit, die na hem redacteur werd en het werk op de oude voet bleef voortzetten, bekoelde.

In 1901 werd *Servet-i Fünun* verboden wegens een artikel over ‘Literatuur en Recht’ (13 november 1317). Zes weken later verscheen het tijdschrift zonder de literatoren opnieuw, om vervolgens kort daarna tot 1909 helemaal van het toneel te verdwijnen. En aldus had deze beweging, die de intellectuele wieg was geweest van Tefik Fikret, in nauwelijks zes jaar tijd haar geboorte, bloei en ondergang beleefd onder het bewind van Abdülhamid II.

Fikret ging ondertussen zijn eigen weg.

C Sociaal bewogen – op weg van *l’art pour l’art* naar *cemiyet için sanat* [kunst voor de gemeenschap]

Balikçılar

- Bugün açız yine evlâtlarım, diyordu peder,
Bugün açız yine; lâkin yarın, ümid ederim,
Sular biraz daha sakinleşir... Ne çare, kader!

- Hayır, sular ne kadar coşkun olsa ben giderim,
Diyordu oğlu, yarın sen biraz ninemle otur;
Zavallıcık yine kaç gündür işte hasta...

- Olur;
Biraz da sen çalış oğlum, biraz da sen çabala;
Ninen baban, iki miskin, biz artık ölmeliyiz...
Çocuk düşündü, şikâyetli bir nazarla: - Ya biz,
Ya ben nasıl yaşarım siz ölürseniz?..

Hâlâ

*Dışarda gürleyerek kükremiş bir ordu gibi
Döğerdi sahili binlerce dalgalar, asabî.*

*- Yarın sen ağları gün doğmadan hazırlarsın;
Sakın yedek biraz ip, mantar almadan gitme...
Açınca yelkeni, hiç bakma, oynasın varsın;
Kayık çocuk gibidir; oynuyor mu kaydetme,
Dokunma keyfine; yalnız tetik bulun, zira
Deniz kadın gibidir: hiç inanmak olmaz ha!*

*Deniz dışarda uzun sayhalarla bir hırçın
Kadın gürültüsü neşreliyordu ortalığa.*

*- Yarın küçük gidecek yalnız, öyle mi, balığa?
- O gitmek istedi; 'Sen evde kal!' diyor...
- Ya, sakın
O gelmeden ben ölürsem?..*

*Kadın bu son sözle
Düşündü kaldı; balıkçıyla oğlu yan gözle
Soluk dudaklarının ihtizaz-ı hasirine
Bakıp sükût ediyorlardı; başlarında uçan
Kazayı anlatıyorlardı böyle birbirine.
Dışarda fırtına gittikçe pür-gazap, cuşan
Bir ihtilâç ile etrafa ra'seler vererek
Uğulduyordu...*

*- Yarın yavrucak nasıl gidecek?
şafak sökerken o, yalnız, bir eski tekneceğin
Düğümlü, ekli, çürük ipleriyle uğraşarak
İlerliyordu; deniz aynı şiddetiyle şırak -
Şırak döğüp eziyor köhne teknenin şişkin
Siyah kaburgasını... Ah açlık, ah ümid!
Kenarda, bir taşın üstünde bir hayâl-i sefid
Eliyle engini gâya işaret eyleyerek
Diyordu: 'Haydi, nasibin o dalgalarda, yürü!'
Yürür zavallı kırık teknecek, yürür; 'Yürümek,
Nasibin işte bu!.. Hâlâ gözün kenarda... Yürü!'*

*Yürür, fakat suların böyle kahr-ı hiddetine
Nasıl tahammül eder eski, hasta bir tekne?..*

*Deniz ufukta, kadın evde muhtazır... ölüyor;
Kenarda üç gecelik bar-ı intizariyle,
Bütün felâketinin darbe-i hasariyle,
Tehi, kazazede bir tekne karşısında peder
Uzakta bir yeri yumrukla gösterip gülüyor;
Yüzünde giryeli, muzlim, boğuk şikâyetler...*

(*Servet-i Fünun*, 1315/ 1899, sayı 428)

De Vissers¹⁶

*- Vandaag hebben we weer honger mijn kinderen, zei vader,
Vandaag hebben we weer honger; maar morgen, hoop ik,
Zal het water wat kalmer worden... Wat moeten we anders, zo is het lot!*

*- Nee, hoe wild het water ook is, ik zal wel gaan,
Zei zijn zoon, morgen blijf jij maar bij moeder;
Hoeveel dagen is de arme ziel nu alweer ziek...*

*- Goed;
Het is jouw beurt mijn jongen, om te werken, om je best te doen;
Je vader en moeder, twee arme zielen, moeten nu sterven...
Het kind peinsde, en zei met klagende blik: - Hoe moeten wij,
Hoe moet ik leven als jullie sterven?..*

*Nog altijd
Beukten buiten duizenden golven als een brullend leger
Donderend op de kust, onstuimig.*

*- Morgen maak je na het aanbreken van de dag de netten klaar;
Ga vooral niet weg zonder wat voorraad touw en kurk...
Let nooit op het zeil wanneer je aan het hijsen bent, laat het maar gaan;
De boot is als een kind; let er niet op als hij speelt,
Verstoort zijn stemming niet; wees alleen op je hoede, want
De zee is als een vrouw: vertrouw haar maar nooit!*

*De zee liet buiten met lange uithalen het geraas
van een wilde vrouw over de omgeving gaan.*

- Moet zo morgen die kleine alleen uit vissen?

¹⁶ Omstreeks deze tijd, dichtte ook de Nederlandse Henriëtte Ronald Holst-van der Schalk (1869-1952), vanuit een zelfde sociale bewogenheid en met een gelijksoortige dramatische inhoud *Moeder van visschers*. (Uit haar bundel: *De nieuwe geboort*)!

- Hij wil toch zelf; 'Blijf jij thuis!' zegt hij...
- Ach, stel je voor,
Als ik nou sterf voordat hij terugkomt?..

*De vrouw stakte bij deze laatste woorden
En verzonk in gedachten; de visser en zijn zoon keken tersluiks
Naar het door pijn veroorzaakte trillen van haar bleke lippen
En zwegen; zo spraken ze over de rampspoed die hen door het hoofd spookte.
Buiten nam de storm gaandeweg toe, met een wild gebulder
Deed hij de omgeving trillen
Hilde hij...*

- Hoe moet onze jongen morgen gaan?
Toen de dageraad begon te gloren, ging hij op weg, alleen,
Aan de slag met de verknoopte, verstrikte, verrotte touwen
Van een oude boot; schuimend gaat de zee met dezelfde
Heftigheid tekeer en verbrijzelt de gezwollen zwarte spanten
Van het versleten bootje... Ach honger, ach hoop!

*Aan de wal riep een witte verschijning bovenop een steen
Terwijl hij met zijn hand leek te gebaren naar de open zee:
'Kom, je bestemming ligt op die golven, vaar!'
Het arme gebroken bootje vaart, het vaart; 'Varen,
Dat is je bestemming!.. Steeds je oog op de wal... Vaar!'
Het vaart, maar hoe kan een oude, zieke boot zo'n
Verwoestende woede van het water weerstaan?..*

*In de verte de zee, thuis zieltoogt de vrouw... zij sterft;
Aan de kant met de last van drie nachten waken,
Met de kwetsende zweepslag van alle ellende,
Bij een leeg, verongelukt bootje, staat de vader te wijzen
Met zijn vuist naar een plek in de verte en grimlacht;
Op zijn betraande gezicht duistere, verstikte vervloeking...*

(*Servet-i Fünun*, 1315/ 1899, nr. 428)

Ondanks de andere oriëntatie van *Servet-i Fünun* – wanhoop, pessimisme, vlucht uit de werkelijkheid, introvertie –, bestond er bij Tevfik Fikret een groeiende op de maatschappij gerichte aandacht. De omstandigheden waren er dan ook wel naar. De censuur nam toe, zijn vader werd verbannen – een voor hem moeilijk te verdragen afscheid –, zelf werd hij in 1898 een keer gevangen genomen en terwijl hij enige dagen op het politiebureau *Hasanpaşa Karakolu* verbleef, werd zijn huis doorzocht op verboden publicaties. Hoewel men niets had kunnen vinden en hem weer had vrijgelaten, bleef men hem in de gaten houden. Nadat hij eens met een vriend bij een

ander op ziekenbezoek was geweest, werden de drie opgepakt vanwege het beleggen van ‘een verboden vergadering’.¹⁷ Het verlangen naar een vlucht uit de barre werkelijkheid werd bij de vriendenclub steeds sterker, maar de uitvoering van hun plannen liep spaak. Nieuw-Zeeland bleek, zoals gezegd, onbetaalbaar; vertrekken naar *Yeşil Yurt*¹⁸ [Het Groene Thuis], wat dichters in de buurt – een boerderij in een dorp buiten Istanbul –, kwam er echter evenmin van. Utopia zou bij deze ‘jongens’ de grenzen van de verbeelding niet overschrijden, slechts in de poëzie kreeg het gestalte.

Onvermijdelijk drong de werkelijkheid zich aan hen op, totdat Fikret zijn ogen niet langer kon en wilde sluiten. Via een vriend maakte hij kennis met de poëzie van François Coppée (1842-1908), een sociaal geëngageerd dichter, die in Parijs woonde en zich enige tijd ophield in kringen van de *Parnassiens*. Deze schreef ondermeer *La grève des forgerons* (in 1869 gedeclameerd in L’Odéon),¹⁹ waarin hij de erbarmelijke omstandigheden van de stakende metaalarbeiders aanklaagde in de vorm van het pleidooi van een staker die voor de rechters staat, een vers vol spreektaal en directe rede.

Een fragment:

‘.....
*Au bout de quinze jours, nous étions sans sou.
- J’avais passé ce temps à marcher comme un fou,
Seul, allant devant moi, tout droit, parmi la foule.
Car le bruit des cités vous endort & vous soûle,
Et, mieux que l’alcool, fait oublier la faim.
Mais, comme je rentrais, une fois, vers la fin
D’une après-midi froide & grise de décembre,
Je vis ma femme assise en un coin de la chambre
Avec les deux petits serrés contre son sein,
Et je pensais:
- C’est moi qui suis leur assassin,*

Quand la vieille me dit, douce & presque confuse:

*- Mon pauvre homme, le Mont-de-Piété refuse
Le dernier matelas comme étant trop mauvais,
Où vas-tu maintenant trouver du pain?*

*- J’y vais,
Répondis-je, &, prenant à deux mains mon courage,
Je résolu d’aller me remettre à l’ouvrage;*

¹⁷ Asım Bezirci. Hz. *Tevfik Fikret, Bütün Şiirleri: I- III*. İstanbul 1984, 12-13.

¹⁸ De titel van een in die tijd geschreven gedicht van Fikret.

¹⁹ Martin J. Premisela. *Perles de la Poésie française*. Amsterdam 1948, 181.

Onder invloed van Coppée schreef Fikret *Hasta Çocuk* [Het zieke kind], *Balıkçılar* [De vissers], en andere sociaal bewogen verzen.²¹ Langzaam maar zeker liet hij de wereld van de droom achter zich en begon hij zich te interesseren voor het werkelijke leven, met de voor zo velen onontkoombare kommer en kwel. Wat hem vooral aantrok in de Franse dichter was diens behandeling van de realiteit, en de daarmee verbonden gewone onderwerpen uit het dagelijks leven, de spreektaalsyntaxis en de dichterlijke prozastijl. Fikret maakte in dit type gedichten veel gebruik van enjambementen, in overeenstemming met de lijn van het verhaal, en kwam daarbij tot een soort poëtisch proza.²² Opmerkelijk is dat hij hierin, zoals in het bovenstaande *Balıkçılar*, naast zijn eigen taal, waarin hij ‘het verhaal’ vertelt, de taal van het volk gebruikt zodra hij de ‘personages’ aan het woord laat.²³

Onder invloed van de Franse romantici verbleef Fikret aanvankelijk in romantische sferen gericht op eigen gevoel, fantasie en hoop en liet hij zich leiden door de vormopvattingen van de *Parnassiens*. In 1899 bevrijdde hij zich enigszins van de jacht naar het schone en kreeg hij belangstelling voor een samenlevingsvorm die weliswaar tot de wereld der utopieën gerekend moet worden, maar waardoor hij wel gevoeliger werd voor de dingen die om hem heen in de maatschappij gebeurden. Het romantisch realisme van een dichter als Victor Hugo²⁴ en in diens voetspoor – alhoewel in generlei opzicht van diens kwaliteit – het volksrealisme²⁵ van voornoemde Coppée, spraken Fikret in deze periode zeer aan. Het waren zijn eerste echte schreden op weg naar een eigen geluid, die hem tenslotte, zoals gezegd, in 1901 zouden afvoeren van het *Servet-i Fünun*-gezelschap en hem ertoe zouden brengen zichzelf en zijn poëzie ten dienste stellen van zijn land. In zijn vaste rubriek *Musahabe-i Edebiye* [Literaire Conversatie] (*Servet-i Fünun* nummer 476) wendde hij zich expliciet af van het *l’art pour l’art*-principe en begaf hij zich op het pad waar de kunst er is voor de maatschappij, *cemiyet için sanat*. Zijn uit erbarmen geschreven verzen zouden hem echter nooit tot vertegenwoordiger van ‘het volk’ maken, uit sociaal oogpunt bleef hij een individualist en utopist.²⁶ Op dat terrein vindt men twee soorten gedichten, enerzijds het gevoelsmatige vers, waarin de dichter weent om de ellende van het volk en anderzijds het didactische vers, waarin de dichter zijn ideeën ontvouwt omtrent de weg naar de verlossing.²⁷ *Balıkçılar* behoort ontegenzeggelijk tot de eerste categorie.

²⁰ François Coppée. *La grève des Forgerons*. 1869. Parijs, 64e ed., 10.

²¹ Fuat, ‘Tevfik Fikret’, 38-39.

²² Ahmet Hamdi Tanpınar. (Ed.: Zeynep Kerman). *Edebiyat üzerine Makaleler*. İstanbul 1977, 262.

²³ Yaşar Nabi. *Tevfik Fikret - Hayatı, Sanatı, Şiirleri*. İstanbul 1964, 11 en 15.

²⁴ Erdoğan Alkan. ‘Tevfik Fikret’in Hugo’dan alıntısı’, *Varlık* 1073 (Şubat 1997), 28-29, 29.

²⁵ Marie-L. Astre, Fr. Colmez. *Poésie Française, anthologie critique*. Parijs 1982, 180.

²⁶ Kaplan, ‘Tevfik Fikret’, 114, 116-120.

²⁷ Akyüz, ‘Batı tesirinde’, 227-228, 231-232.

Tot 1900 bleef Fikret overwegend een gevoelsdichter, al schreef hij zeker na 1896 en onder invloed van Coppée ook verzen vanuit een idee of een situatie van anderen. Pas later, en in het bijzonder nadat hij *Mist* had geschreven, ontwikkelde hij zich tot een echte ideeëndichter. In februari 1900 verscheen zijn eerste bundel *Rubab-ı Şikeste* [De Gebroken Lier], die hij weliswaar niet volgens een bepaald plan van een indeling voorzag, maar waarbij wel sprake was van een – aan alle gedichten ten grondslag liggende – gevoel voor rechtvaardigheid. In een aparte afdeling nam hij *Eski Şeyler* [Oude Dingen] van voor 1895 op, met overwegend natuur- en liefdesgedichten voor zijn vrouw.

Fikret had een duidelijk opvatting omtrent het werk van een dichter, die in zijn ogen tegelijkertijd vakman en kunstenaar moest zijn, oftewel de (Franse) *artisan*. Het behoorde tot de taak van de dichter om vorm te geven aan een gevoelsgolf, aan de realisatie (het uiteindelijk gedicht) waarvan echter vele uren van intensief werken voorafgingen. Inhoud en vorm dienden naar zijn mening bovendien met elkaar in overeenstemming te zijn en een dergelijk resultaat werd alleen bereikt door een langdurig proces van schrijven en herschrijven, totdat de passende muziek ontstond. Hij was geen vrolijke dichter van het plezier en het geluk, hij neigde eerder naar een pessimistische levenshouding met aandacht voor lijden en ziekte van mens en samenleving. De bevrijding vond hij aanvankelijk toch vooral, zoals eerder vermeld, in de verbeelding.

De ontvangst van de bundel was ondertussen uitstekend: binnen een maand verscheen er al een tweede druk.²⁸

D İn witte duisternis – een wending

Sis

- 1 *Sarmış yine âfakını bir dud-ı muannid,
Bir zulmet-i beyza ki peyapey mütezayid.
Tazyikının altında silinmiş gibi eşbah,
Bir tozlu kesafetten ibaret bütün elvah;*
- 5 *Bir tozlu ve heybetli kesafet ki nazarlar
Dikkatle nüfuz eyleyemez gavrine, korkar!
Lâkin sana lââyık bu derin sütün-i muzlim,
Lâyık bu tesettür sana, ey sahn-ı mezalim!
Ey sahn-ı mezalim... Evet, ey sahne-i garra,*
- 10 *Ey sahne-i zi-şâ'şâa-i haile-pira!
Ey şâ'şâanın, kevkebenin mehdi, mezarı
Şarkın ezeli hâkime-i cazibedarı;
Ey kanlı mahabbetleri bi-lerziş-i nefret
Perverde eden sine-i meshuf-ı sefahet;*
- 15 *Ey Marmara'nın mai der-âğuşu içinde*

²⁸ Fuat, 'Tevfik Fikret', 35 en Kaplan, 'Tevfik Fikret', 78-89.

- Ölmüş gibi dalgın uyuyan tude-i zinde;
Ey köhne Bizans, ey koca fertut-ı müsahhir,
Ey bin kocadan arta kalan bive-i bakir;
Hüsnünde henüz tazeliğin sihri hüveyda,
20 Hâlâ titirer üstüne enzar-ı temaşa.
Hariçten, uzaktan açılan gözlere süzgün
Çeşman-ı kebudunla ne munis görünürsün!
Munis, fakat en kirli kadınlar gibi munis;
Üstünde coşan giryelerin hepsine bi-his.
25 Te'sis olunurken daha, bir dest-i hıyanet
Bünyanına katmış gibi zehr-abe-i la'net!
Hep levs-i riya, dalgalanır zerrelere,
Bir zerre-i safvet bulamazsın içinde.
Hep levs-i riya, levs-i hased, levs-i teneffu;
30 Yalnız bu... ve yalnız bunun ümid-i tereffu.
Milyonla barındırdığın ecsad arasından
Kaç nasiye vardır çıkacak pak u dirahşan?
- Örtün, evet, ey haile... Örtün, evet, ey şehir;
Örtün ve müebbed uyu, ey facire-i dehr!..
- 35 Ey debdebeler, tantanalar, şanlar, alaylar;
Katil kuleler, kal'alı zindanlı saraylar;
Ey dahme-i mersus-ı havatır, ulu ma'bed;
Ey girre sütunlar ki birer div-i mukayyed,
Mazileri atilere nakletmeye memur;
40 Ey dişleri düşmüş, sırttan kâfile-i sur;
Ey kubbeler, ey şanlı mebanî-i menunat;
Ey doğruluğun mahmil-i ezkârı minarat;
Ey safkı çökük medreseler, mahkemecikler;
Ey servilerin zıll-ı siyahında birer yer
45 Te'min edebilmiş nice bin sail-i sabir;
'Geçmişlere rahmet!' diyen elvah-ı mekâbir;
Ey türbeler, ey herbiri pür-velvele bir yad
İkaz ederek samit ü sakın yatan ecdad;
Ey ma'reke-i tin ü gubar eski sokaklar;
50 Ey her açılan rahnesi bir vak'a sayıklar
Viraneler, ey mekmen-i pür-hab-ı eşirra;
Ey kapkara damlarla birer matem-i ber-pa
Temsil eden asude ve fersude mesakin;
Ey herbiri bir leyleğe, bir çaylağa mavtın
55 Gam-dide ocaklar ki meraretle somurtmuş,
Yıllarca zamandan beri, tütmek ne... unutmuş;

- Ey mi'delerin zehr-i tekazası önünde
 Her zilleti bel'eyleyen efvah-ı kadide;
 Ey fazl-ı tabiatle en amade ve mün'im
 60 Bir fitrata makrun iken aç, âtil u âkim;
 Her ni'meti, her fazl, hep esbab-ı rehayı
 Gökten dilenen züill-i tevekkül ki... mürayi!
 Ey savt-ı kilâb, ey şeref-i nutk ile mümtaz
 İnsanda şu nankörlüğü tel'in eden avaz;
 65 Ey girye-i bi-faide, ey hande-i zehrin;
 Ey natıka-ı acz ü elem, nazra-i nefrin;
 Ey cevfi esatire düşen hâtıra: namus;
 Ey kible-i ikbale çıkan yol: reh-i pa-bus;
 Ey hayf-i müsellah, ki hasaratına raci
 70 Öksüz, dul ağızlardaki her şevke-i tali;
 Ey şahsa masuniyyet ü hürriyyete makrun
 Bir hakk-ı teneffüs veren efsane-i kanun;
 Ey va'd-i muhal, ey ebedî kizb-i muhakkak,
 Ey mahkemelerden mütemadî sürülen hak;
 75 Ey savlet-i evham ile bi-tab-ı tahassüs
 Vicdanlara temdid edilen gûş-ı tecessüs;
 Ey bim-i tecessüsle kilitlenmiş ağızlar;
 Ey gayret-i milliye ki mebguz u muhakkar;
 Ey seyf ü kalem, ey iki mahkûm-ı siyasi;
 80 Ey behre-i fazl u edeb, ey çehre-i mensi;
 Ey bar-ı hazerle iki kat gezmeye me'luf;
 Eşraf u tevabi, koca bir unsur-ı ma'ruf;
 Ey re's-i fûrubürde, ki akpak, fakat iğrenç;
 Ey taze kadın, ey onu ta'kibe koşan genç;
 85 Ey mader-i hicranzede, ey hemser-i muğber;
 Ey kimsesiz, avare çocuklar... hele sizler,
 Hele sizler...

Örtün, evet, ey haile... Örtün, evet, ey şehr;
 Örtün ve müebbed uyu, ey facire-i dehr!..

(18 Şubat 1317/ 3 Mart 1902)

Mist

- 1 Weer wordt je horizon in nevelen gehuld door dichte mist,
 Door een zich onweerhoudbaar verbreidende inwitte mist.
 Onder deze druk lijkt het bestaan in het gedrang gekomen,
 Het zicht door stoffige dichtheid aan de mensen ontnomen;
 5 Behoedzame, bevreesde blikken vermogen die dichtheid

- Niet te doordringen, die stoffige afschrikwekkendheid!
 Maar jou past deze diepduistere sluier, een waardig gewaad
 Voor jou, o arena van onderdrukking, geweld en verraad!
 O arena van onderdrukking en geweld... O toneel, o verguld*
 10 *Toneel van pronk en praal, o jij, die een tragedie verhult!
 O wieg en graf van gouden glans, van praal en prachtvertoon,
 Innemende koningin van het oosten op je eeuwige troon,
 Boezem van lust tot vermaak die de bloedigste liefdes voedt
 En hen, zonder rilling van afschuw en schrik, groeien doet;*
 15 *Diep in slaap als was je gestorven, o roerige reus,
 Aan de blauwe flanken van de Marmara, majestueus;
 O afgeleefd Byzantium, o bedaagde oude heks van de betovering,
 O ongenaakbare weduwe, na duizend gades nog steeds zonder wroeging,
 Nog altijd is in je schoonheid de bedwelmende reinheid zichtbaar,*
 20 *Nog altijd beven de blikken die je aanschouwen onmiskkenbaar.
 Hoe volgzzaam schijn je met je ogen van smachtend blauw
 Voor hen die uit de verten jou nemen in ogenschouw!
 Volgzzaam, maar volgzzaam als de meest verdorven wijven,
 Gevoelloos voor al hun tranen die je overstroomen blijven.*
 25 *Een giftig verdoemd water als verhief zich een verradershand
 Tegen je bouw, als was hij er bij je stichting reeds tegen gekant.
 Steeds golft het vuil van de hypocrisie op je kleinste onderdelen,
 Geen kruimeltje reinheid is er te vinden, geen daglicht te velen.
 Altijd het vuil van de hypocrisie, van de jaloezie, van het eigenbelang;*
 30 *Alleen dit... en alleen de hoop hiermee te stijgen: die eeuwige drang.
 Hoeveel hoofden zullen schoon en glanzend tussen de lijken vandaan
 Tevoorschijn komen, onder de miljoenen die bij jou ter ziele zijn gegaan?*

*Ja, sluier je, o tragedie... Sluier je, o stad van de wereld;
 Ja, sluier je en slaap eeuwig,... o hoer van de wereld!...*

- 35 *O pracht, praal, glorie, triomftocht en parades;
 Dodelijke torens, vestingpaleizen en kerkers;
 O onwrikbaar graf van herinneringen, grootse tempel;
 O trotse zuilen, elk een geketende reus en bestempeld
 Tot het vertellen van het verleden aan komende tijden;*
 40 *O grijnzende wallen, waarvan de tanden aan uitval lijden;
 O koepels, o gebedsgebouwen, roemrijk in lengte van dagen,
 O minaretten die de woorden van de waarheid dragen;
 O medresses, gerechtshoven met ingestort dak en verroest hek;
 O hoeveel duizend geduldige bedelaars verwierven daar een plek*
 45 *In de zwarte schaduw van de cipressen, in verleden en heden,
 Waar de grafschriften luiden: 'Genade voor hen die overleden'!*

*O mausolea, o voorvaderen die roerloos hier liggen en voorgoed,
 Hoewel ieder van hen aan rumoerige daden denken doet;
 O oude straten, beslijkt en stoffig oorlogsterrein;
 50 O ruïnes waarvan de gapende gaten de stille getuigen zijn;
 O heimlijke plaatsen waar slaperige vagebonden verkeren;
 O stille en vervallen huizen die de rouw symboliseren
 Die aan ieders voeten ligt in donkere druppels, inktzwart;
 O treurige haarden die gedooft zijn van pijn en smart,
 55 Elks schoorsteen nu een nest voor ooievaar of wouw,
 Sinds jaren vergeten hoe rook kringelt door de schouw;
 O uitgedroogde monden die iedere laagheid slikken
 Voor het zuur van de maag, en bitter zich schikken;
 O hoe hongerig, lui en onvruchtbaar, ofschoon door de natuur
 60 Zo klaar en gezegend geschapen, zo rein en zo puur.
 De geleden vernedering, de hemel smekend om elke zegening,
 Om elk geschenk, hoe hypocriet... alle reden voor bevrijding!
 O stem van honden, o schreeuw die de ondankbaarheid
 In de mens vervloekt, begiftigd met eer die tot spreken leidt;
 65 O nutteloze traan, o giftige lach van venijn;
 O verwensende blik, machteloze woorden van pijn;
 O herinnering die de mythen toebehoort: de eer, het heilige moeten;
 O weg naar de aanbidding der gebedsnis: weg van het kussen der voeten;
 O gewapende angst, in elke klacht klinkend in de mond van wezen
 70 En weduwen over hun noodlottig verlies, hun onpeilbaar vrezen;
 O mythe van de wet die recht op ademen geeft in het hier en nu,
 Op onschendbaarheid en vrijheid voor de mens, voor ieder individu;
 O woord dat niet wordt vervuld, o dat wat voor altijd is gelogen,
 O recht dat voortdurend wordt vertrapt door de gerechtshoven;
 75 O spionerende oren, die tot in het geweten vermogen door te dringen
 Waarvan het gevoel is uitgeput, aangevallen door valse voorstellingen;
 O monden die gesloten blijven uit angst voor een verspreking;
 O nationale inspanning getroffen door afschuw en verachting;
 O zwaard en pen, o twee politiek veroordeelden;
 80 O talentvol en literair gezicht, o vergeten beelden;
 O vooraanstaanden en volgelingen, aan twee maal omlopen gewend
 Met op de schouders de last van de angst, beroemd, groot en bekend;
 O gebogen hoofd, glanzend, maar weerzinwekkend;
 O reine vrouw, o jongeman die haar achterna rent;
 85 O moeder door scheiding gekwetst, o gade uit de gratie;
 O kinderen zonder ouders, alleen ... vooral jullie,
 Vooral jullie...*

*Ja, sluier je, o tragedie... Sluier je, o stad van de wereld;
Ja, sluier je en slaap eeuwig,... o hoer van de wereld!...*

(*De Echo* 1324 / 1908, 118 februari 1317 / 3 maart 1902)

Op een dag in februari toen Istanbul was gehuld in een dichte mist die de gehele dag bleef hangen, terwijl de geheime politie hem in de gaten hield en een aantal vrienden inmiddels was verbannen, vertrouwde de dichter zijn smart toe aan het papier. Hij voelde zich beklemd tussen de muren van mist en politie, een beklemming die overeenkwam met die benauwende tijd in de Osmaanse wereld, waardoor *Mist* zou uitgroeien tot symbool voor de periode van het bewind van Abdülhamid.²⁹ Tevfik Fikret kon toen onmogelijk vermoeden dat dit niet voor publicatie bestemde vers ooit tot zijn meest geliefde en gewaardeerde gedichten zou gaan behoren. Hij had het zonder enige vorm van zelfcensuur opgeschreven. Het werd een hartgrondige aanklacht die vanzelfsprekend niet gepubliceerd mocht worden, maar dit verbod kon niet verhinderen dat de tekst van hand tot hand en van mond tot mond ging.³⁰ Sinds die jaren associeert men in Turkije het woord ‘mist’ met Tevfik Fikret, andersom brengt de naam van de dichter nog altijd en onmiddellijk zijn *Mist* in gedachten.

Fikret had dus in 1901 afscheid genomen van de redactie van *Servet-i Fünun*, na onenigheid met Ahmet İhsan omtrent het beleid van het tijdschrift. Hij sloeg, zoals gezegd, een andere richting in op het pad van de poëzie, hij trok zich terug uit het *Servet-i Fünun*-gezelschap en begon zich zorgen te maken om mens en maatschappij, hij was nu van mening dat de kunst er moest zijn voor de maatschappij en hij wilde, in overeenstemming met dat nieuwe inzicht, zijn poëzie aanwenden ten behoeve van het streven naar een betere toekomst.³¹ Voorlopig bleef hij nog dicht bij huis, zijn zorgen betroffen in eerste instantie Istanbul en haar bewoners. Wel beleefde hij met *Mist* een ware wending, het was niet zomaar een gedicht, het was een vreselijke verwensing.³² Bovendien kregen zijn gedichten van toen af aan een retorisch karakter, terwijl hij tot 1900 overwegend descriptieve en narratieve gedichten had geschreven,³³ en aldus vond even voorbij de eeuwwende Fikrets dichterlijke en persoonlijke ommekeer plaats. Velen hebben *Mist* als zijn meesterstuk ervaren: “De manier waarop de dichter hier de witte duisternis voor ons oproept met die rijkdom aan beelden en muzikaliteit, maakt dit vers tot een hoogtepunt in de poëzie van voor de tweede *Meşrutîyet* [De tweede Constitutionele Periode van 1908 tot 1918].”³⁴

²⁹ Kaplan, ‘*Tevfik Fikret*’, 126.

³⁰ Akyüz, ‘*Batı tesirinde*’, 224 en Fuat, ‘*Tevfik Fikret*’, 41-42.

³¹ Bezirci, ‘*T. F. Geçmişten*’, 13-14.

³² Tanpınar, ‘*Edebiyat üzerine*’, 268.

³³ Akyüz, ‘*Batı tesirinde*’, 234.

³⁴ Mutluay, ‘*T. ve S. Edebiyatı*’, 175-179.

In *Mist*³⁵ wordt Istanbul voor het eerst in de Turkse literatuur als een afschuwwekkende en verwerpelijke stad afgeschilderd. Zo'n honderdzeventig jaar eerder had de klassiek-Osmaanse dichter, Nedim, Istanbul vergeleken met de zon die de hele wereld verwarmde: toen was de stad nog 'een wijkplaats van de wereld'³⁶ waar het veilig en goed toeven was. Tot dan toe was Istanbul immers de verpersoonlijking van beschaving, schoonheid en verrukking. Zelfs de *Tanzimat*-dichters, die allerm minst zuinig waren met het uiten van hun kritiek, zijn er nooit toe gekomen om deze stad op een dergelijke wijze als een oord van verval te tekenen. Bij Fikret is zij in haar zwarte tegenhanger veranderd, hij beschrijft haar als 'hoer van de wereld'.

Fikret schildert de stad in taferelen en beelden van het leven, die zijn gedachten en gevoelens weerspiegelen. De buitenwereld vertegenwoordigt de zielstoestand van de dichter, zoals dat ook in de poëzie van de *Parnassiens* het geval is. De materiële schoonheid en het verval van de morele waarden verenigen zich in de 'mooie hoer'. Terwijl voor onze ogen het afschrikwekkende tafereel wordt ontrold, klinkt in onze oren de telkens herhaalde uitroep 'o!' vol angst, afschuw en pijn. Beeld en geluid vormen in het vers één luidkeels geheel, de beelden staan in dienst van het overheersende gevoel van afschuw en verklaren dat. De dichter die vroeger samen met zijn literaire kompanen de esthetische waarden de hoogste achtte, benadrukt nu het hooghouden van de morele waarden. Hij spreekt althans zijn afkeer uit over het verval daarvan. *Mist* is ontegenzeggelijk tegen het sultanaat geschreven, de dichter beschrijft niet alleen het Istanbul dat zwalkt in lichtzinnigheid en liederlijkheid, maar tevens een hele samenleving in verval.³⁷ Desalniettemin biedt het geen alternatief, het vervloekt en verwenst, en het is vooral geschreven vanuit een gevoel, waarbij in die tijd het pessimisme de overhand had.³⁸

Omdat Fikret een nogal sombere kijk had op de eigen geschiedenis en cultuur – dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld zijn kunst- en tijdgenoot Yahya Kemal Beyatlı, die jaren in Parijs verbleef –, was hij geneigd slechts de donkere kant van Istanbul te zien. Naar zijn mening waren de ziel en de moraal van de mensen in deze stad verrot. Allen wachtten op wonderen uit de hemel en handelden zelf niet actief, zij achtten zichzelf niet eens verantwoordelijk. Ondanks zijn, ongetwijfeld mede door de omstandigheden beïnvloede, pessimistische inslag, begon Fikret door de mist heen ideeën te ontwikkelen omtrent de eigen verantwoordelijkheid van de mens, die niet op God, maar op zichzelf en de natuur moet vertrouwen. Voorlopig werden velen echter door het autocratisch bewind van Abdülhamid II vleugellam gemaakt.

³⁵ De basis voor dit gedeelte werd verleend door Mehmet Kaplan. *Şiir Tahlilleri I - Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar*. [Poëzie analyses I - van de Tanzimat tot de Republiek]. İstanbul 1985, 107-116, 111-116.

³⁶ Philip Mansel. *Constantinople - City of world's desire 1453 - 1924*. Londen 1995, 343.

³⁷ Sabiha Sertel. *Tevfik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi*. İstanbul 1946, 27.

³⁸ Kaplan, 'Tevfik Fikret', 114.

In de eerste jaren van de nieuwe eeuw verloor Fikret twee dierbaren: in 1902 overleed zijn zusje en in 1905 stierf zijn vader in Antep. In datzelfde jaar verkocht hij het huis van zijn vader in Aksaray en besloot hij in Rumelihisarı een huis te laten bouwen volgens een eigen ontwerp, waarin hij zich zo vaak hij wilde zou kunnen terugtrekken. Dit laatste toevluchtsoord gaf hij de veelzeggende naam *Aşîyan* [Het Nest].

E Als de ochtend aanbreekt – geloof in de verlichte mens

Sabah olursa

*Bu memlekette de bir gün sabah olursa, Haluk,
Eğer bu memleketin sislenen şu nasiye-i
Mukadderatı kavi bir elin, kavi, muhyi
Bir ihtizaz-ı temasiyle silkinip şu donuk,
Şu paslı çehre-i millet biraz gülerse... - O gün
Ben ölmemiş bile olsam, hayata pek ölgün
Bir irtibatım olur şüphesiz; - o gün benden
Ümidi kes, beni kötrüm ve boş muhitimde
Meraretimle unut; çünkü leng ü pejmürde
Nazarlarım seni maziye çekmek ister; sen
Bütün hüviyyet ü uzviyyetinle atisin;
Terennüm eyliyor el'an kulaklarımda sesin!*

*Evet, sabah olacaktır, sabah olur, geceler
Tulû-u haşre kadar sürmez; âkıbet bu sema,
Bu mai gök size bir gün acır; melûl olma.
Hayata neş'e güneştir, melâl içinde beşer
Çürür bizim gibi... Siz, ey feza-yı ferdanın
Küçük güneşleri, artık birer birer uyanın!
Ufukların ebedî iştiyakı var nura.
Tenevvür... Asrımızın işte ruh-i âmâlî;
Silin bulutları, silkin zılâl-i ehvâlî,
Ziya içinde koşun bir halas-ı meşkura.
Ümidimiz bu; ölürsek de biz, yaşar mutlak
Vatan sizinle şu zindan karanlığından uzak!*

(8 Eylül 1321/ 21 Eylül 1905)

Als het ochtend wordt

*Als het ook in dit land eens ochtend wordt, Hauluk,
Als dat in mist gehulde noodlot van dit land
Wordt afgeschud door een krachtige, levenschenkende trilling
Door de aanraking van een krachtige hand en als dat beslagen*

*Roestige gezicht van de natie een beetje lachen zal... - Die dag
 Heb ik, zelfs als ik niet gestorven ben, zeker al een zeer verwelkte
 Band met het leven; - Vestig op die dag geen hoop meer op mij, vergeet mij
 Met mijn ellende in mijn verlamde en lege wereld; want mijn lamme
 En kreupele blikken willen jou naar het verleden trekken; jij bent
 Met heel jouw wezen en organisme de toekomst;
 Jouw stem zingt nog steeds zachtjes liedjes in mijn oren!
 Ja, het zal ochtend zijn, het wordt ochtend, de nachten
 Zullen niet duren tot aan de dag des oordeels; tenslotte zal deze hemel,
 Deze blauwe hemel jullie op een dag betreuren; wees niet bedroefd.
 Vrolijkheid is de zon voor het leven, in droefenis vergaat de mens
 Zoals wij... Jullie, o kleine zonnen
 Van het universum van morgen, ontwaakt eindelijk één voor één!
 De verten hebben het eeuwig verlangen naar licht.
 Verlichting... Dat is de geest en de aspiratie van onze eeuw;
 Verwijdert de wolken, schudt de schaduwen van de angsten af;
 Rent in het licht naar een dankenswaardige bevrijding.
 Dat is onze hoop; ook als wij zouden sterven, zal het vaderland
 Zeker met en door jullie leven, ver van die duisternis der kerkers!*

(8 september 1321/ 21 september 1905)

Na *Mist*, waarin hij zich had beperkt tot aanklagen, schreef Fikret een lang episch gedicht, *Tarih-i Kadim* [De Oude Geschiedenis], over de geschiedenis der mensheid, dat evenwel in het bijzonder over de Osmaanse geschiedenis en het islamitisch geloof handelde, waarmee hij een uitzicht naar de toekomst schilderde.³⁹

Hij toont daarin aan dat de geschiedenis een oneindige aaneenschakeling vormt van onrechtvaardigheden, die altijd honger, armoede en uitzichtloosheid nalaten en beschavingen tenietdoen. Dit alles gebeurt in opdracht van de ‘mannen van het geloof’, die oorlog heiligen en de leiders zijn achter het heldendom. Wie heeft een dergelijke wereld geschapen? God! Maar God heeft die, nadat Hij de mens en de natuur had geschapen, in de steek gelaten, met het gevolg dat de rest op de mens neerkomt. Een mooie wereld zal dientengevolge niet van God moeten worden verwacht. Aan de andere zijde van het geloof komt met de zelfverantwoordelijke mens de rede tevoorschijn, de deur van het licht wordt op een kier geopend, de deur naar de verlichting...

³⁹ Xenia Celnarová, ‘Tevfik Fikret - Desillusion und Hoffnungen einer Generation’, *Acta Viennensia Ottomanica*. Wien 1998, 67-73, 68: “(…), vor allem jedoch solche Werke Tevfik Fikrets wie *Sis* und *Tarih-i Kadim* sind ein Beweis dafür, welch radikale Veränderungen im Denken des Dichters im Laufe einiger Jahre entstanden, wie er nicht nur ideologisch sondern auch künstlerisch heranreifte.”

Er ging een schok door de gemeenschap van gelovigen, een dichter als Mehmet Âkif Ersoy voelde zich persoonlijk aangesproken, hetgeen later zou leiden tot een korte, maar hevige poëtische pennenstrijd.

Fikret geloofde weliswaar nog in de God die in de natuur te bespeuren valt, maar veeleer geloofde hij in de mens en vooral in diens verstand. Zijn nieuwe hoop voor de toekomst stoelde op het optimistische geloof in de vooruitgang van de Franse positivisten. In zijn zoon zag hij de verpersoonlijking van die lichtende toekomst en in het vijf maanden later geschreven *Sabah olursa* spoorde hij hem nog eens uitdrukkelijk aan, de oude tijden, waarmee zijn vader onvermijdelijk verbonden was, van zich af te schudden. Ofschoon het verleden een leraar en een vader kon zijn, moest langzaam maar zeker de situatie uit diens nerveuze handen worden gehaald en naar de toekomst worden geleid. ‘Als de toekomst verschijnt moet het verleden worden opgeruimd’, luidde Fikrets boodschap aan zijn dan tien jaar oude zoon Haluk.⁴⁰

“Vanuit de duisternis van onderdrukking, slavernij en hypocrisie zal de mens in broederschap en vrijheid op weg gaan naar een nieuwe morgen, met behulp van de rede in plaats van met bloed, vuur, zwaard en oorlog in naam van geloof en natie; de mens, ieder mens, is verantwoordelijk.” En met deze boodschap heeft Fikret de ethiek van de moderne mens, oftewel het individu, in de Turkse literatuur gebracht.⁴¹

Hij had zich ontwikkeld tot een overtuigd humanist⁴² en legde daar ook getuigenis van af in zijn poëzie. Zo staat er in *Haluk'un Amentüsü* [De geloofsbelijdenis van Haluk] onder meer geschreven dat ‘de aarde mijn vaderland (is), en de mensheid mijn natie’. En even verderop: ‘de wereld zal door de mens in een paradijs veranderen, dat geloof ik’. ‘Ook aan de illusie’ dat ‘de mensenzonen elkaars broeders zijn, geloof ik met heel mijn hart’. De dichter heeft het over ‘het wonder van de rede, die grote tovenaars’ en hij besluit met de hoopvolle regels ‘Op een dag zal de wetenschap de zwarte aarde vergulden, / Alles zal gebeuren met de macht van de geestelijke kennis... dat geloof ik.’⁴³

Tenslotte zou Fikret in 1911 al zijn gevoelens en gedachten, die hij in het voorafgaande decennium in dichtvorm over en voor zijn zoon in zijn eigen prachtige handschrift had neergeschreven, bundelen in *Haluk'un Defteri* [Het Schrift van Haluk]. Welhaast te vergelijken met een oude ‘Vorstenspiegel’, vol wijze lessen en

⁴⁰ Fuat, ‘*Tevfik Fikret*’, 43-46.

⁴¹ Niyazi Berkes. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul 1978, 375.

⁴² Nâzım Hikmet, de communistische dichter, die beroemd zou worden met zijn door de Russische avant-gardist, Majakovski, geïnspireerde poëzie, schreef over Fikret, dat ‘hij zowel in zijn werk als in zijn leven een waarlijk *insaniyetçi* [humanist]’ was geweest, dit ‘ondanks (sic) het feit, dat Fikret tot de kleine bourgeoisie gerekend moest worden. Maar voor zijn tijd nam hij beslist het best mogelijke en meest progressieve standpunt in.’ Samenvatting van artikel: ‘Nâzım Hikmet’in kalemlinden Tevfik Fikret’ [T.F. uit de pen van N.H.], in *Virgöl* 32. İstanbul - juli/augustus 2000.

⁴³ Dit vers staat afgedrukt in de diverse in de literatuurlijst genoemde bundels.

goede raad voor de toekomst van een oude vader aan zijn jonge zoon, zijn opvolger, zijn erfgenaam. Op zijn zoon had Fikret zijn hoop gevestigd, hij stuurde hem ter lering naar Engeland om 'beladen met kennis en wetenschap terug te keren, en de verlichte weg voor de toekomst van de mens te gaan'. Niet voor niets stelde hij zijn zoon in diens 'Schrift' Prometheus ten voorbeeld, de godenzoon die intelligentie verkoos boven brute kracht en die de mens bovendien het vuur bracht.⁴⁴

Samenvattend zou men kunnen zeggen dat bij Fikret het 'religieuze' geloven in God vervangen werd door het 'wereldse' geloven in het leven, de mens en – in hoge mate geïnspireerd door zijn zoon – de toekomst.

F Volkslied – Utopia voorbij

Millet Şarkısı

*Çiğnendi, yeter, varlığımız cehl ile kahre;
Doğandı mübarek vatanın bağı sebebsiz.
Birlikte bugün bulmalıyız derdine çare;
Can kardeş, kan kardeş, şın kardeşyiz biz.
Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;
Ey hak, yaşa, ey sevgili millet, yaşa... var ol!
Gel kardeşim, annen sana muhtac: ona koşmak...
Koşmak ona, kurtarmak o bi-bahtı vazifen.
Karşında göğüs bağı açık, ölgün, yatıyor bak;
Onsuz yaşamaktansa beraber ölüş ehven!
Her an o güzel sineyi hançerliyor eller;
İmdadına koşmazsak eğer mahvı mukarrer.*

*Zulmün topu var, güllesi var, kal'ası varsa,
Hakkın da bükülmez kolu, dönmez yüzü vardır;
Göz yumma güneşten, ne kadar nuru kararsa
Sönmez ebedî, her gecenin gündüzü vardır.
Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;
Ey hak, yaşa, ey sevgili millet, yaşa... var ol!*

*Vaktiyle baban kimseye minnet mi ederdi?
Yok, kalmadı, haşa, sana zillet pederinden.
Dünyada şereftir yaşatan milleti, ferdi;
Silkin, şu mezellet tozu uçsun üzerinden.
İnsanlığı pa-mal eden alçaklığı yık, ez;
Billâh yaşamak yerde sürüklenmeye değmez.*

⁴⁴ Kaplan, 'Tevfik Fikret', 138 -146.

*Haksızlığın envainı gördük... Bu mu kanun?
En gamlı sefaletlere düştük... Bu mu devlet?
Devletse de, kanunsa da, artık yeter olsun;
Artık yeter olsun bu deni zulm ü cehalet...
Millet yoludur, hak yoludur tuttuğumuz yol;
Ey hak, yaşa, ey sevgili millet, yaşa... var ol!*

(25 Haziran 1324/ 8 Temmuz 1908)

Volkslied

*Vertrapt is ons bestaan; genoeg, onwetendheid en onderdrukking;
Verscheurd is het hart van het heilige vaderland, zonder reden.
Samen moeten wij vandaag een uitweg vinden voor haar smart;
Zielsbroeder, bloedbroeder, erebroeder zijn wij.
De weg die wij aanhouden is de weg van de natie, de weg van de waarheid;
O waarheid, leef, o geliefde natie, leef... besta!*

*Kom mijn broeder, je moeder heeft je nodig: ren naar haar toe...
Rennen, naar haar toe, die noodlottige redder is je plicht.
Kijk, hier vóór je ligt zij, het hart en de borst, open, verlept;
In plaats van zonder haar te leven, is het beter samen te sterven!
Ieder ogenblik doorboren vreemdelingen die mooie borst van haar;
Wanneer wij niet te hulp snellen staat haar vernietiging vast.*

*Als de onderdrukking een kanon heeft, een kogel heeft, een burcht heeft,
Dan heeft de waarheid een onbuigzame arm, een niet te vermurwen gezicht;
Sluit de ogen niet voor de zon, hoezeer zijn licht ook zal verduisteren
Hij gaat niet eeuwig uit, iedere nacht heeft een dag.
De weg die wij aanhouden is de weg van de natie, de weg van de waarheid;
O waarheid, leef, o geliefde natie, leef... besta!*

*Heeft je vader ooit voor iemand gebogen?
Nee, zeker niet, voor jou bleef niet je vaders schande.
In de wereld is het de eer die de natie, het individu doet leven;
Schudt af, laat dat stof van de vernedering over je heen vliegen.
Vernietig, verbrijzel de laagheid die de mensheid vertrapt;
Waarachtig leven heeft niets van doen met over de grond worden gesleept.*

*We zagen de soorten onrechtvaardigheid... Is dit de wet?
Wij vervielen in de meest zorgwekkende vernederende situaties... Is dit de staat?
Ook al is het de staat, ook al is het de wet, laat het nu dan genoeg zijn;
Laat deze vernederende onderdrukking en onwetendheid tenslotte genoeg zijn...*

*De weg die wij aanhouden is de weg van de natie, de weg van de waarheid;
O waarheid, leef, o geliefde natie, leef... besta!*

(25 juni 1324/ 8 juli 1908)

Ongeveer twee weken voordat de revolutie zou plaatsvinden op 24 juli 1908, kwamen enkele afgevaardigden van het Comité van Eenheid en Vooruitgang deze gebeurtenis bij Fikret aankondigen en hem vragen of hij bereid was een ‘volkslied te schrijven dat tot aan de verre bergen uit blijde harten klinken zou’. De dichter voldeed graag aan dit verzoek, kweet zich in een sfeer van opwinding van zijn taak en schreef zijn *Millet Şarkısı* [Volkslied], dat het vuur van opstand tegen onderdrukking, geweld en onwetendheid nog eens aanwakkerde.⁴⁵

Bovendien was hem gevraagd toe te treden tot voornoemd Comité, waarover hij echter zijn twijfels had. Hij wilde ontegenzeggelijk mét hen de afschaffing van de despotie, maar wat stond er nadien te gebeuren?

Het *Volkslied* verscheen in *Kayalar* [Rotsen], het spoedig daaropvolgende *Rücu* [Wending], een aanmoediging en waarschuwing om niet van het eenmaal betreden juiste pad af te dwalen, verscheen in *Tanin* [De Echo], een nieuwe krant waarin een deel van de oude vrienden elkaar weer trof, onder wie Hüseyin Kâzım, die zich had aangesloten bij de Jong Turken, en Hüseyin Cahit. Aanvankelijk zouden er alleen mededelingen van het Comité worden opgenomen, maar men begon zich tegen de zin van Fikret met het redactiebeleid te bemoeien, waardoor de onafhankelijkheid van het blad niet langer gewaarborgd was. Toen het zelfs een soort officieus huisorgaan werd van de Jong Turken, zag Fikret zijn twijfels bevestigd en verliet hij de redactie. Zo was de opnieuw begonnen samenwerking – waaromtrent de dichter bij voorbaat zijn aarzelingen had gehad, daar hij nu eenmaal geen journalist was en al evenmin bij de dagelijkse politiek betrokken wilde zijn – niet van lange duur.⁴⁶

6 Januari 1909 werd Fikret benoemd tot directeur van zijn oude school, *Mekteb-i Sultani* [De Sultansschool], ofwel *Galatasaray Lisesi* [Galatasaray Lyceum]. Hij wilde een modelschool creëren naar westers voorbeeld en zag nu zijn kans schoon om zijn onderwijskundige ideeën in praktijk te brengen, en zijn zogenaamde *Yeni Mektep* [Nieuwe School] althans gedeeltelijk te realiseren. Samen met zijn gezin vestigde hij zich zoals te doen gebruikelijk in het schoolgebouw, en was daarmee altijd en voor iedereen bereikbaar.⁴⁷ Hij liet menige verandering doorvoeren; zo kwamen de vakken tekenen en gymnastiek op het rooster te staan, terwijl in zijn *Tevfik Fikret Salonu* gespreksbijeenkomsten werden gehouden. In plaats van het Franse systeem van uit het hoofd leren, voerde hij het Amerikaanse principe in van ‘een gezonde, denkende geest in een gezond lichaam’. Men moest geen kamergeleerde worden, maar een kenner van

⁴⁵ Kaplan, ‘*Tevfik Fikret*’, 137.

⁴⁶ Atilla Özkırımlı. *Tevfik Fikret*. İstanbul 1978, 63.

⁴⁷ Fuat, ‘*Tevfik Fikret*’, 52-55.

het leven, en dat gold evenzeer voor de leraren.⁴⁸ Zijn ideaalbeeld was een school, waar men Turks en Engels zou leren en naar keuze Frans, Duits of Russisch; daarnaast zou er gymnastiek worden gegeven en met de handen worden gewerkt; bovendien zou men lessen krijgen in muziek en over kunst, mede in de vorm van rondleidingen. Op deze wijze zou men mensen opleiden, die bekwaam waren op allerlei terreinen en die mee konden helpen het land opbouwen. Begrijpelijkerwijs veroorzaakten die plannen, uit angst voor verlies van de eigen cultuur, scherpe reacties van conservatieve en islamistische zijde. In de praktijk is het er nooit echt van gekomen, het bleef bij de sinds het midden van de negentiende eeuw bestaande drie schooltypen, namelijk de medresses, de buitenlandse- en de staatsscholen.⁴⁹

Fikret achtte het onderwijs van groot belang; veranderingen zouden immers niet vanzelf tot stand komen. De wetten en het staatsstelsel dienden een complete metamorfose te ondergaan, waaraan de gehele natie en alle gemeenschappen in gelijkwaardigheid behoorden te kunnen deelnemen. En wel in het bijzonder de jeugd, die was immers de hoop van het vaderland.⁵⁰

Men diende echter op zijn hoede te blijven, want telkens dreigde de reactie.

Rücu

*Hayır, hayır, sana raci değil bu tel'inat,
Bütün bu levh ü teellüm, bu ibtika-yı hayat,
Hayat-ı milleti ta'zib eden, muhakkar eden,
Çamurlayan ne kadar levs varsa hep birden
Kucaklamış, taşımış bir muhite aiddi;
O me'anet gecesinden uzaktayız şimdi.
Karıştı leyl-i musibet leyl-i nisyana,
Açıldı gözlerimiz bir sabah-ı rahşana.
Sen, ey muhit-i teceddüd, o leyl-i menhusun
Seninle nisbeti yok; sen şerefisin, ulusun.
Ne sis yüzünde, ne zül; bil'akis, safa vü vakar;
Doğan güneş gibi safi bir infilâkın var.
Ufukların bütün enzarı sende, pür-hayret;
Bugün senin medeniyet, müsalemet, safvet,
Adalet isteyen avaz-ı hak-nümununla,
Bugün senin hareketin veya sükûnunla,
Takarrür eyleyecektir huzur-ı istikbal;
Senin selâmet-i fikrin demek selâmet-i hal!
Güzel düşün, iyi hisset, yanılma, aldanma;
Ne varsa doğrudadır, doğruluk şaşar sanma.
Koş ittihad, tealiye, sa'ye, ikbale;*

⁴⁸ Sermet Sami Uysal. *Tevfik Fikret ve Şermin*. İstanbul 1973, 24-25.

⁴⁹ Berkes, *Çağdaşlaşma*, 447. (Zie ook Deel I).

⁵⁰ Sertel, 'T.F. İd. ve Felsefi', 30.

(24 Haziran 1908)

69

*Jullie, o heldere hoofden, voortreffelijke gewetens,
Jullie, o moedige mensen, moedig als leeuwen!
Als jullie zouden weten door welke gevoelens, door welke wensen,
Door welke vreugden ik nu bewogen word; door welke opwindende
Melodieën... Van dit alles is de onbetekenende en de betekenende
Betekenis de poëzie, de solide kennis, de geest, het woord van jullie;
Het is van jullie, het is hoe dan ook van jullie, alles alles, alles is van jullie!*

(24 juni 1908)

G Terug naar af

Hoewel de school voor Fikret uit het oogpunt van dienstbaarheid aan het land een ideale omgeving was, nam hij na het zogenaamde '31 Maart Incident'⁵¹ opnieuw ontslag – nu als directeur –, omdat hij zich niet kon verenigen met de opvattingen en het beleid van de Jong Turken, die de dichter overigens inmiddels ook liever kwijt dan rijk waren vanwege zijn onafhankelijke en kritische opstelling. Als men hen moet geloven werd Fikret in april 1910 verwijderd van de *Mekteb-i Sultani*, en vertrok hij niet uit eigen vrije wil.

Tenslotte gaf hij alleen nog les op zijn oude vertrouwde Robert College, de Amerikaanse zendingsschool. Zijn verzen gingen ondertussen goed van de hand en er verschenen nog een derde en vierde druk van *Haluk'un Defteri* [Het Schrift van H.]. Hij bleef schrijven om zijn stem te laten horen en op die manier betrokken te blijven bij de problemen van zijn land, maar voor het overige trok hij zich zoveel mogelijk terug in zijn *Aşıyan* [Nest].⁵²

Hij was ernstig teleurgesteld in de nieuwe bewindvoerders, die hij aanvankelijk met voorzichtig optimisme had verwelkomd, en hij bracht die gevoelens tot uitdrukking in zijn vers *Doksan Beş'e Doğru* [Richting Vijfennegentig]. Drieëndertig jaar eerder, in het islamitische jaar 1295 (1878 in de christelijke jaartelling) werd het Parlement verdaagd, en nu, op 18 januari 1913, gebeurde er precies hetzelfde, in feite was men terug bij af. De volgende dag, 19 januari, schreef Fikret zijn aanklacht tegen de huidige regering van de Jong Turken, bijna elf jaar na zijn beroemde aanklacht tegen het vorige bewind van Abdülhamid II. Evenals aan het begin van de eeuw hing er nu opnieuw een dichte *Mist*.⁵³

Doksan beşe doğru

*Bir devr-i şeamet: yine çiğnendi yeminler;
Çiğnendi, yazık, milletin ümid-i bülendi!*

⁵¹ Op 13 april 1909/ 31 maart 1325 (Isl.jrt.) vond een contrarevolutie plaats, waarbij het herstel van de sharia werd geëist. Een ieder die niet onvoorwaardelijk voor de Unionisten was werd verdacht van medeplichtigheid en berecht. Abdülhamid II werd afgezet.

⁵² Fuat, 'Tevfik Fikret', 56-57 en Bezirci, 'T.F. Geçmişten', 15.

⁵³ Özkırımlı, 'Tevfik Fikret', 63 en 73.

*Kanun diye topraklara sürüldü cebinler;
Kanun diye, kanun diye, kanun tepelendi...
Beyhude figanlar yine, beyhude eninler!*

*Eyvah! Otuz üç yıl o zehir giryeleriyle,
Husranları, buhranları, ehvali, melali,
Âmâl ü devahisi ve sulh ü zaferiyle
Bir sel gibi akmış, mütevekkil, mütehalî...
Yazsın bunu tarih-i iber hatt-ı zerriyle!
Ey bir dem-i rü'ya gibi geçmiş kara günler,
Bir lahza edin seyr-i cahiminizi tekrar;
Dönsün bize mazi, o derin nazra-i muğber...
Heyhat! Otuz üç yıl, otuz üç yıl bütün ekdar;
Heyhat!.. Ne bir ders, ne bir fikr-i mukarrer!*

*Silmez fakat elvahını tarih-i muannid;
Doksan-beşi aç: gölgesi bir tac-i harisin
Saklar mütelaşi, mütereddid, mütemerrid
Evza'-ı şeb-engizini bir bum-i habisin.
Hâlâ o vesavis, o desayis, o mefasid!*

*Hâlâ o şebîn zeyl-i temadisi bu izlâm;
Hâlâ o cehalet, o tecahül ve o techil;
Hâlâ vatanın hissesi bir tude-i âlâm;
Hâlâ düşünen başlara hep lâtme-i tenkil,
Hâlâ sırtan dişlere hep lokma-i in'am!
Hâlâ tarafigyet, hasebiyet, nesebiyet;
Hâlâ 'Bu senindir, bu benim!' kısmeti cari;
Hâlâ gazab altında hakikatle hamîyyet...
Hep dünkü terennüm, sayıdan, saygıdan âri;
Son nağmesi yalnız: Yaşasın sevgili millet!*

*Millet yaşamaz, hakka tahassürle solurken
Sussun diye vicdanına yumruklar inerse;
Millet yaşamaz, Meclisi müstahkar olurken
İğfal ile, tehdid ile titrer ve sinerse;
Millet yaşamaz, ma'şer-i millet boğulurken!*

*Kanun diyoruz; nerde o mescud-i muhayyel?
Düşman diyoruz; nerde bu? Haricde mi, biz mi?
Hürriyetimiz var diyoruz, şanlı, mübeccel;
Düşman bize kanun mu, ya hürriyetimiz mi?
Bir hamlede biz bunları kahr ettik en evvel.*

*Bir hamle-i mahmum-i tegallüble deđıştik
Hürriyeti şahsiyyete, kanunu gurura;
Heyhat! Outz üç yıl geri düřtük, ve bu mühlik
Yoldan řu nedametli ve gafletli mürura
Bi-řübhe o humma-yi cünun oldu muharrik.
Ey millete bir sille olan darbe-i münker!
Ey hürmet-i kanunu tepen sadme-i bidad!
Milliyyeti, kanunu mukaddes tanıyan her
Vicdan seni la'netle, mezelletle eder yad...
Düşsün sana - meyyal-i tahakküm - eğilen ser,
Kopsun seni - bir hak diye - alkışlayan eller!*

(Vazife, 1327/ 1912, sayı 7)

Richting Vijfennegentig

*Een tijd van onheil: opnieuw worden beloften vertrapt;
Wordt, helaas, de hoge hoop van de natie vertrapt!
In naam der wet, voorhoofden op de grond
In naam der wet, in naam der wet, wordt de wet gemolesteerd...
Opnieuw vergeefs geschreeuw, vergeefs geweeklaag!*

*O wee! Drieëndertig jaren hebben als een vloed gestroomd
Met die giftige tranen, met hun ontberingen, hun chaos, hun angsten,
Hun verveling, hun hoop en ongeluk en hun vrede en overwinning,
Op God vertrouwend, tevergeefs...
Laat de alarmerende geschiedenis dit met gouden letters schrijven!*

*O zwarte dagen, voorbijgegaan als in een droom,
Maakt weer een ogenblik uw hellevaart;
Laat het verleden zich tot ons wenden, die diepe stoffige blik...
Helaas! Drieëndertig jaar, drieëndertig jaar alle ellende;
Helaas! Noch een les, noch een vaste gedachte!
De geschiedenis van het verzet wist zijn borden echter niet;
Open vijfennegentig: de schaduw van een toornige kroon.
Verberg de verwarde, de besluiteloze, de eigenzinnige,
De nacht verstorende daden van een boosaardige uil.
Nog altijd dat wantrouwen, die intriges, die kwaden!*

*Nog altijd die voortgaande toevoeging aan de nacht, dit oproer;
Nog altijd die onwetendheid, al wat voortkomt en beschuldigt uit onwetendheid;
Nog altijd is het deel van het vaderland een berg van ellende;
Nog altijd treft de denkende hoofden steeds een straffende oorvijg;
Nog altijd worden de lachende tanden steeds gunstig ontvangen!*

*Nog altijd partijdigheid, familie- en vriendjespolitiek;
Nog altijd is de verdeling 'Dit is het dijne, dit is het mijne!' van kracht;
Nog altijd onder gramschap rechtvaardigheid en vaderlandsliefde...
Altijd het liedje van gisteren, ontdaan van getal, van respect;
Het laatste deuntje is alleen: Leve de geliefde natie!*

*De natie leeft niet, als de vuisten neerdalen op haar geweten,
Opdat zij zwijgt terwijl ze hijgt van heimwee naar het recht;
De natie leeft niet, als zij trilt en zich klein houdt door bedrog,
Door bedreiging, terwijl het Parlement wordt vernederd;
De natie leeft niet, zolang de nationale eenheid wordt gewurgd!*

*'Wet' zeggen wij; waar is die vereerde illusie?
'Vijand' zeggen wij; waar is die? Buiten, of zijn wij het zelf?
'Wij hebben vrijheid' zeggen wij, 'roemrijk, groots';
Is de vijand voor ons de wet, of onze vrijheid?
Bij een aanval vernietigen wij dit allemaal het allereerst.
Door een ziekelijke aanval van geweld veranderden wij
Vrijheid in egoïsme, wet in hovaardij;
Helaas! Wij vielen drieëndertig jaar terug, en via deze dodelijke
Weg naar die doorgang vol vuiligheid en onachtzaamheid,
Werd ongetwijfeld dat vuur van de waanzin ontstoken.*

*O die onaantvaardbare omwenteling die een slag voor de natie is!
O rechteloze aanslag die het respect voor de wet versmaadt!
Ieder geweten dat de natie en de wet als heilig erkent,
Spreekt over jou met verwensingen, met verachting...
Laat het gebogen hoofd zich tegen je keren - neigend tot geweld,
Laat de klappende handen jou in stukken breken - in naam van een waarheid!*

(De opdracht 1912, nr. 7)

Toen *Doksan Beşe Doğru* in *Vazife* [De Opdracht] verscheen, werd dit blad onmiddellijk in beslag genomen. Een storm van reacties brak los. In aflevering 1079, 26 december 1912 (1327) van het inmiddels weer verschenen *Servet-i Fünun*, stelden de jonge literatoren – die weliswaar onder een nieuwe naam, *Fecr-i Ati* [Dageraad van de Toekomst], op het toneel waren verschenen, maar zich nauwelijks onderscheidde van de overheersende opvattingen van hun voorgangers – haar kolommen beschikbaar voor een verdediging van Tevfik Fikret.⁵⁴ Het gedicht werd, met een danktelegram van Fikret aan Ahmed İhsan, voor de tweede maal gepubliceerd.⁵⁵

⁵⁴ Akyüz, 'Batı tesirinde', 225 en 232.

⁵⁵ Tokgöz, 'Matbuat', 236.

De kritiek was niet van de lucht, de Jong Turken en hun medestanders uitten zware beschuldigingen aan het adres van Fikret, die het allemaal maar gelaten over zich heen liet komen en niet reageerde. Hij had gezegd wat hij te zeggen had en hij zou dat in dichtvorm nog een paar maal doen, zoals in *Han-ı Yağma* [Gratis Maaltijd (voor de armen)], dat in juni 1912 verscheen en waarin de dichter op satirische toon de draak steekt met de machthebbers. Klaarblijkelijk was de boodschap nogal tegen het zere been van de islamistische dichter Mehmet Âkif Ersoy, die zich in tegenstelling tot Fikret aan de zijde van de Jong Turken bevond en die zich nu geroepen voelde eens flink uit te pakken.

Zowel Âkif als Fikret waren op zoek naar nieuwe wegen om het land waarmee ze zich zo verbonden voelden, van de ondergang te redden en naar een nieuwe toekomst te leiden. Eerstgenoemde ging daarvoor te rade bij het oosten en de islam, de ander opende de deuren naar het westen en zocht het alternatief langs humanistische weg.⁵⁶ Sinds de publicatie van *Tarih-i Kadim* schreef Fikret echter, naar de mening van Âkif, alleen nog maar verzen die gericht waren tegen de islam en tegen God. Laatstgenoemde waarschuwde de mensen in zijn artikelen in het blad van de islamisten *Sebilü r-reşad* [De Rechte Weg] (het vroegere, tot en met februari 1912, *Sırat-ı Müstakim* [synoniem voor De Rechte Weg]) en in een lang gedicht, *Süleymaniye Kürsüsünde* [Op de kansel van de Süleymaniye (moskee)], voor de Zangoç [Koster] Tefvik Fikret:

Şimdi Allaha söver... sonra, biraz bol para ver,

Hiç utanmaz, Protstanlara zangoçluk eder.

[Nu vervloekt hij God... dan, voor een handjevol geld,

Verricht hij, schaamteloos, het kosterchap voor de Protestanten].

22 Augustus 1912 verscheen 'de preek' in *Sebilü r-reşad*.

Deze uiterst persoonlijke beschuldiging als zou hij een verrader zijn in dienst van een andere 'natie', die bovendien nog uit de pen van een dichter voortvloeide, kon Fikret niet over zijn kant laten gaan, en na aandringen van zijn vrienden en lang nadenken nam hij tenslotte zijn eigen pen ter hand en schreef een antwoord: *Tarih-i Kadim'e Zeyl -Bir Cevab-* [Naschrift bij De Oude Geschiedenis -Een Antwoord-], dat 14 november 1914 in *Kayalar* werd gepubliceerd. Hij achtte het van groot belang zijn gedachten omtrent geloof en leven nog eens duidelijk uiteen te zetten en besloot met de regels:

Din-i hak bence bugün din-i hayat!

Sen ne dersin buna, ey Molla-yı Sırat?

[Het ware geloof is volgens mij vandaag het geloof in het leven!

Wat zeg jij daarvan, hé Molla van De (Rechte) Weg?]

De 'titel' waarmee Âkif hier wordt aangesproken is vanzelfsprekend een verwijzing naar de naam van de krant van de islamisten.⁵⁷ Nogmaals bevestigde Fikret zijn geloof in het leven en de aanwezigheid van God in de natuur. De zichtbare wereld aan deze

⁵⁶ Tanpınar, 'Edebiyat üzerine', 105.

⁵⁷ Fuat, 'Tevfik Fikret', 68-80.

kant van het gordijn was hem genoeg, dat verhinderde hem allerm minst groot belang te hechten aan de moraal en de immateriële waarden.⁵⁸

Evenals Âkif achtte Fikret een hoogstaande moraal dus van wezenlijk belang, maar terwijl die bij de eerste geworteld was in de islam, in het geloof in God, was die bij Fikret gebaseerd op het geloof in het leven en het vertrouwen in de mens. Fikret was dus niet tegen het geloof, wel tegen een verkeerd gebruik van het geloof en tegen onnadenkendheid, dat stond de vooruitgang maar in de weg. Iedere vorm van fundamentalisme wees hij af, omdat dit slechts tot bloedvergieten leidde. Daarom ook keerde hij zich tegen een islamitische staat en tegen nationalistische en/of racistische tendensen.⁵⁹ De mensen behoorden niet in oorlog, maar in broederschap met elkaar te leven.

In algemene termen stonden de beide dichters op hetzelfde spoor: beiden zagen het als de taak van een schrijver om het volk te verheffen, het de juiste weg te tonen, (nationale) eenheid en saamhorigheid te bewerkstelligen, en dat wat slecht is voor de gemeenschap te bestrijden.⁶⁰

H Vliegen met de vogels – de hoop van de toekomst

Kuşlarla

*Kuşlar uçar,
Ben koşarım;
Onların kanatları var,
Benim kanadım, kollarım?
Kuşlar kanadını cırpar,
Ben de kolumu sallarım...
Uçun kuşlar, uçun kuşlar;
Hepinizle yarışım var!
Uçtu kuşlar,
Ben de koştum;
Koştum yarı yola kadar;
Ta önüme bir uçurum
Çıktı, orda kaldım naçar.
Yok, çekemem öyle kurum!
İsterseniz, haydi tekrar
Yarışırız... Uçun kuşlar!*

⁵⁸ Kaplan, 'Tevfik Fikret', 155-157.

⁵⁹ Berkes, 'Çağdaşlaşma', 379 en 421.

⁶⁰ Mehmed Selim Karaca. *Akif'e ve Fikret'e Dâir*. İstanbul 1971, 15.

Met de vogels

*De vogels vliegen,
Ik ren;
Zij hebben vleugels,
Zijn mijn vleugels, mijn armen?
De vogels slaan hun vleugels uit,
En ik zwaai met mijn armen...
Vlieg vogels, vlieg vogels;
Ik ga met jullie allemaal om het hardst!*

*De vogels hebben gevlogen,
En ik heb gerend;
Ik ben tot halverwege gerend;
Ver voor mij uit kwam een afgrond
In zicht, daar had ik geen keus.
Nee, dat haal ik niet!
Kom als jullie willen, dan houden we
Opnieuw een wedstrijd... Vlieg vogels!*

Fikrets hart klopte voor de toekomst van zijn land, voor zijn volk en in het bijzonder voor zijn zoon, die hij als verpersoonlijking van een hoopvolle toekomst zag en die hem bijzonder inspireerde. Nu hij zijn hoop op zijn generatiegenoten had opgegeven en zich volledig had teruggetrokken in zijn *Aşîyan*, concentreerde de dichter zich uitsluitend op de jeugd. Aanvankelijk was zijn aandacht gericht op de oudere jeugd, waar zijn zoon inmiddels toe behoorde, maar later had hij vooral nog belangstelling voor de kleintjes, voor wie hij speciale versjes schreef ondermeer over de vogels – waarvan *Kuşlarla* [Met de Vogels] een aandoenlijk voorbeeld is –, over de bloemen, de seizoenen en de familie. Deze versjes werden naderhand gebundeld in *Şermin* (de naam van de dochter van zijn zusje of van een geliefde vriend).

Na zijn breuk met de Jong Turken was zijn enige hoop nu dus nog de jeugd. En die jeugd moest opgevoed, niet met politieke actie, maar door middel van kennisverwerving en verlichting. Zij moest het licht de toekomst in dragen, zoals Prometheus het vuur in de wereld had gebracht. De jongeren zouden niet grootgebracht behoren te worden als lid van een natie, maar als lid van de mensheid, om uiteindelijk de wereld te vrijwaren van oorlog en onderdrukking. Zoals Fikret het zelf onder woorden bracht:

Toprak vatanım, insan soyu milletim...., [De aarde is mijn vaderland, de mensheid is mijn natie...], en elders: *Bütün dünya çocuklarının birbirinin kardeşi olduğu.....* [Dat alle kinderen van de wereld elkaars broeder zijn.....].

Voor dit doel veranderde de dichter zijn poëzie, zijn taalgebruik werd eenvoudig Turks en voor de versmaat zag hij af van het klassieke metrum, *aruz*, en ging over op het gebruik van het lettergreep tellende metrum van de volkspoëzie, *hece*. Hij begaf zich in de strijd voor goed onderwijs en werkte samen met zijn vriend Mustafa Sâti

Bey⁶¹ die in diens *Yuva* [Het Nest] – een lagere school – de ideeën van de *Yeni Mektep* voor de kleintjes gestalte probeerde te geven. Ook hij was van mening dat de kinderen niet moesten worden volgestopt met kennis, maar op het leven zouden moeten worden voorbereid. De *Yeni İnsan* [Nieuwe Mens] was het doel waarnaar men diende te streven.⁶² Onderwijs was dientengevolge een middel tot het opleiden van zelfstandige, handelingsbekwame mensen met eigen initiatief.⁶³

Beiden waren bovendien de mening toegedaan, dat kinderen alleen tot volwaardige mensen konden uitgroeien indien ze niet voortdurend met ‘hel en verdoemenis’ zouden worden bedreigd. Er moest een veilige, prettige sfeer worden gecreëerd op school, waarbij al spelend en zingend geleerd kon worden.⁶⁴

Beland bij de jeugd was Fikret uiteindelijk het leven moe. Zijn suikerziekte, waarmee hij uit weerzin tegen doktersbezoek veel te laat een arts had bezocht, en waaraan ook een verblijf op *Heybeliada* (een van de Prinseneilanden in de Zee van Marmara) niets meer kon veranderen, verergerde snel, waardoor Fikret tenslotte ook deze strijd moest opgeven. Op 15 augustus 1915 stierf hij, in het bijzijn van zijn beminde vrouw en zoon, in zijn geliefde *Aşîyan*.⁶⁵ Hij werd weliswaar begraven in *Eyüp*,⁶⁶ maar dat zou niet zijn laatste rustplaats blijven. Zesenvertig jaar later op, 24 december 1961, werd zijn stoffelijk overschot alsnog naar *Aşîyan* overgebracht.⁶⁷

⁶¹ M.E. Yapp. *The Making of the Modern Near East 1792-1923*. Londen 1989, 324-325: Deze Mustafa Sâti, de latere Sâti al-Husrî, zou een van de meest vooraanstaande ideologen van het Arabisch nationalisme in Syrië worden tussen de beide wereldoorlogen. Hij behoorde, ook door afstamming, tot de top van de Osmaanse bureaucratie, maar binnen enkele maanden na de eerste wereldoorlog had hij zich aangesloten bij Fayşal in Syrië en sprak hij de taal van het Arabisch nationalisme, alhoewel met een Turks accent.

⁶² Fuat, ‘*Tevfik Fikret*’, 62-79.

⁶³ Berkes, ‘*Çağdaşlaşma*’, 446-447.

⁶⁴ Uysal, ‘*Şermin*’, 23-33 en Kaplan, ‘*Tevfik Fikret*’, 158-165.

⁶⁵ Voor zijn dood verschenen er vier drukken van *Rûbab-ı Şikeste* (tussen 1900 en 1911), een eerste druk van *Haluk’un Defteri* (1911), een eerste druk van *Rûbabın Cevabı* (1912), een eerste druk van *Tarih-i Kadim* (zonder datum en zonder toestemming van de dichter), en een eerste druk van *Şermin* (1914). Na zijn dood zijn er tot op de dag van vandaag talrijke herdrukken in afzonderlijke en verzamelbundels gepubliceerd.

⁶⁶ De begraafplaats buiten de muur van Istanbul aan de Gouden Hoorn, vernoemd naar een strijdmakker van de profeet Mohammed, Abu Ayyub al-Ansari, die daar zou zijn begraven nadat hij was gesneuveld tijdens de belegering van Constantinopel door het Arabische leger in 669. Toen Mehmed II in 1453 Istanbul veroverde werd deze Eyüp (in het Turks) tot patroon van de hoofdstad van het Osmaanse rijk uitgeroepen. Zijn graf werd bedevaartsoord voor de moslims.

⁶⁷ Daar ligt Fikret sindsdien in een tombe in de tuin van zijn *Aşîyan*, zijn zelfontworpen ‘nest’, dat in stand is gehouden als ‘museum’, en waar, de eerste jaren na zijn dood, op zijn sterfdag oude vrienden, schrijvers en intellectuelen bijeenkwamen om hem te eren en zijn politieke, sociale en literaire gedachtegoed levend te houden. In het derde jaar, in 1918, bevond zich bovendien Mustafa Kemal (de latere Atatürk) onder de bezoekers. Gaat men, eenmaal binnen, het houten trappetje op naar de slaapkamer, vanwaar men het mooiste uitzicht heeft over de

Na zijn dood vond men tussen zijn papieren een kwatrijn, waarvan verondersteld mag worden dat het de laatste woorden waren die hij heeft opgetekend:⁶⁸

*Artık hayat için yetişir bunca infial,
Dinlenmek isterim ki tabdar-ı mihnetim;
Artık tehi-vücut, tehi-dil, tehi-hayal,
Dünyada şimdi ben dahi bir fazla sıkletim.*

*Ten langen leste is zoveel verontwaardiging voor een leven wel genoeg,
Rusten wil ik, omdat ik brandende ellende ben;
Ten langen leste rest het lege lichaam, de lege taal, de lege verbeelding,
In de wereld ben ook ik nu een teveel aan gewicht.*

I Het einde

Een vermoeide utopisch-humanist had zijn ogen voorgoed gesloten. In zesenvestig jaar tijd had Fikret op vele mensen een positieve dan wel negatieve, maar altijd onuitwisbare indruk gemaakt. Hij was een man van principes en probeerde daar ook naar te leven, hetgeen hem naast zijn geslotenheid ongetwijfeld niet altijd tot een gemakkelijk mens in de omgang zal hebben gemaakt, enige rechtlijnigheid was hem niet vreemd. Zijn hartstochtelijk verlangen naar een andere samenleving heeft het er voor hemzelf al evenmin gemakkelijker op gemaakt, hij werd immers voortdurend geconfronteerd met de inwitte duisternis van de werkelijkheid die zijn neiging tot pessimisme zeker zal hebben versterkt. Hij bleef echter tot het einde toe zijn stem verheffen, omdat hij de kunstenaar als de tong van de samenleving beschouwde, en hij als literator en intellectueel diensgevolge de taak meende te hebben te spreken. In zijn poëzie legde hij in alle openheid zijn opvattingen op tafel, sprak hij zijn welhaast onbereikbare verlangens uit en zijn onvoorwaardelijk vertrouwen in de verlichte mens van de toekomstige generaties.⁶⁹ Hij bekritiseerde de bestaande orde, maar de weg naar de bevrijding kon hij niet aangeven, hij hoopte op een menselijke wereld met behulp van wetenschap en kennis door middel van het onderwijzen van een nieuwe generatie.⁷⁰

Ondanks zijn teleurstelling over de ontwikkelingen in zijn tijd, bleef Fikret geloven in de kracht van de mens, zich als het ware spiegelend aan zijn eigen groei van individualist tot een sociaal bewogen utopisch-humanist. Vooral deze laatste, aan het westen ontleende, oriëntatie zou hem later bij de eerste president van de Turkse

Bosporus, dan staat men op de overloop oog in oog met twee maal *Sis*. Het ingelijste gedicht hangt daar naast een sfeervol schilderij van de Bosporus in de mist. Pas veel later vernam ik, van Professor dr. Zeki Arıkan, de naam van de schilder, nota bene de - kennelijk kunstzinnig aangelegde - laatste kalief, Abdu l-Mecid Efendi.

⁶⁸ Fuat, 'Tevfik Fikret', 81-82.

⁶⁹ Fuat, 'Tevfik Fikret', 88-89, 96 en Kaplan, 'Tevfik Fikret', 74-76.

⁷⁰ Sertel, 'T.F. İdeolojisi', 15.

Republiek, die staat en religie wilde scheiden, zeer geliefd maken; Atatürk heeft zijn bewondering voor “de grootste moderne Turkse dichter” nooit onder stoelen of banken geschoven.⁷¹ Helaas kon Fikrets uitspraak ‘Ik ben eerst mens en pas daarna Turk’ zich minder in de belangstelling van de leiders van de jonge Republiek verheugen.⁷²

Fikret bruiste zijn hele leven van ideeën en gebruikte de poëzie als middel om zijn gedachten te uiten en over te brengen. Hij was dan ook vooral een leraar die beroemd werd via zijn gedichten.⁷³ Een goed dichter was hij, als gezegd, slechts bij de gratie van het tekort aan kwaliteit van zijn tijdgenoten, althans bij de *Servet-i Fünuncular*, die geen van allen boven het ‘middelbare schoolniveau’ uitstegen.⁷⁴ Desalniettemin heeft juist Fikret met zijn vorm- en stijlexperimenten de Turkse poëzie rijp gemaakt voor klimaatverandering en modernisering. In die zin is hij wel degelijk een wezenlijk element in de dichtkunst in het Turkije van de twintigste eeuw.⁷⁵

⁷¹ Bezirci, ‘*T.F. Geçmişten*’, 5, 16.

⁷² Unesco Türkiye Millî Komisyonu. *Tevfik Fikret 1867-1915*. Ankara 1967, 3-5.

⁷³ Cemal Süreya in Özkırımlı, ‘*Tevfik Fikret*’, 94-95.

⁷⁴ Fethi Naci. *Eleştiri Günlüğü*. İstanbul 1986, 144-146.

⁷⁵ Yahya Kemal Beyatlı. *Siyâsî ve Edebî Portreler*. İstanbul 1986, 23-24.

Hoofdstuk 2

Mehmet Âkif Ersoy (1873-1936)

De rechte weg van bewogenheid en verheffing op het Osmaans-Turkse breukvlak

*Sade hürriyeti i'lân ile birşey çıkmaz;
Fikr-i hürriyeti hazmettiniz halka biraz.*

*Met alleen de verkondiging van de vrijheid komt niets tot stand
Laat de idee van vrijheid een beetje tot het volk doordringen.*

A Inleiding

De dichter Mehmet Âkif Ersoy heeft zijn leven en werk gewijd aan de islam en aan het Turkse volk. Hij voelde zich nauw betrokken bij de strijd voor het recht op een onafhankelijk bestaan van de laatste hoop voor de moslims, de arm en vleugel (Turkije) van de islamitische wereld, waarvan het hart (India) en het hoofd (Egypte) hun zelfstandigheid reeds hadden moeten prijsgeven.⁷⁶ De tenslotte in Anatolië onder leiding van Mustafa Kemal bevochten onafhankelijkheid vermocht echter niet de door Âkif gehoopte zegen voor het heilige geloof met zich mee te brengen.

In zijn gedichten, die overwegend in het tijdschrift *Sırat-ı Müstakim / Sebilü r-reşad* [De Rechte Weg] werden gepubliceerd voordat zij in een later stadium werden gebundeld in zeven delen *Safahat* [Fasen], was Âkif begaan met het lot van het gewone volk en kritiseerde hij tegelijkertijd de verantwoordelijke autoriteiten en intellectuelen die naar zijn mening veel te weinig deden om dat eigen volk uit de vaak erbarmelijke en achterlijke omstandigheden omhoog te voeren. Noch in wetenschappelijk noch in religieus opzicht voldeed het onderwijs in zijn visie aan de eisen van de moderne tijd, waarin de hoogstaande moraal van de islam en de ontwikkelingen van de positivistische wetenschap zouden moeten samenvloeien tot een synthese op basis waarvan een werkelijke vooruitgang zou kunnen worden gerealiseerd.

Âkifs aanvankelijke hoop op de goede afloop na de glorierijke overwinning van de Onafhankelijkheidsoorlog, die hij bekroonde met zijn beroemdste gedicht *İstiklâl Marşı* [Onafhankelijkheidsmars], werd reeds na korte tijd tenietgedaan. De maatregelen van de nieuwe leiders waren in de ogen van de dichter te eenzijdig op het Westen georiënteerd en, erger nog, anti-islamitisch. Hevig teleurgesteld vertrok hij naar Egypte en keerde negen jaar later alleen nog terug naar zijn geboortestad om daar te sterven.

⁷⁶ Emin Erişirgil. Hz. Aykut Kazancıgil ve Cem Alpar. *İslamcı bir şairin romanı: Mehmet Akif*. Ankara 1986, 254.

Begeleid door een aantal van zijn verzen⁷⁷ zal in dit deel de ontwikkeling van de ideeën van Mehmet Âkif inzake de islam, Turkije en de literatuur worden gevolgd en uiteengezet om zo enig inzicht te verkrijgen in het gedachtegoed van deze bijzondere ‘synthesist’ op het Osmaans-Turkse breukvlak in het eerste kwart van deze twintigste eeuw.

İstiklâl Marşı

- Kahraman Ordumuza -

*Korkma! Sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak,
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak,
O benimdir, o benim milletimindir ancak!*

*Çatma, kurban olayım çehreni ey nazlı hilâl,
Kahraman ırkıma bir gül... Ne bu şiddet bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl,
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl.*

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın, bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim: bendimi çiğner, aşarım,
Yırtarım dağları, enginlere sığmam taşarım.*

*Garb'ın âfakını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
'Medeniyet!' dediğin tek dişi kalmış canavar?*

*Arkadaş! Yurduma alçakları uğrutma sakın,
Siper et gövdeni, dursun bu hayasızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın,
Kim bilir, belki yarın... belki yarından da yakın.*

⁷⁷ Voor de transcriptie van de verzen is gebruik gemaakt van Ömer Rıza Doğrul. *Mehmed Âkif Ersoy - Safahat*. İstanbul 1944/ 1991 en Kenan Akyüz. *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi (1860-1923)*. İstanbul 1968.

Voor de vertalingen is ter ondersteuning gebruik gemaakt van Dorothea Horani-Kirchberg. *Der türkische Dichter Mehmed Âkif (Ersoy) (1873 - 1936) Leben und Werk - Ein Versuch*. Hamburg 1977; Nermin Menemencioğlu, ed. i.c.w. Fahir İz. *The Penguin Book of Turkish Verse*. Harmondsworth 1978 en Annemarie Schimmel. *Türkische Gedichte vom 13. Jahrhundert bis in unsere Zeit*. İstanbul 1973.

*Bastığın yerleri 'toprak!' diyerek geçme, tanı!
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehid oğlusun, incitme, yazkıtır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.*

*Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Canı, cananı, bütün varımı alsın da Hüda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.*

*Ruhumun senden, İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin ma'bedimin göğsüne na-mahrem eli.
Bu ezanlar - ki şehadetleri dinin temeli -
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.*

*O zaman vecd ile bin secde eder - varsa - taşım,
Her cerihamdan, İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-u mücerred gibi yerden na'şım,
O zaman yükselerek Arş'a değer, belki, başım!*

*Dalgalar sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet,
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl.*

De Onafhankelijkheidsmars

- Voor ons Heldhaftige Leger -

*Vrees niet! Deze rode banier, badend in het ochtendgloren, zal niet doven
Eer de laatste haard die op mijn vaderlandse bodem brandt is uitgedoofd.
Hij is de ster van mijn volk, hij zal schitteren,
Hij behoort mij toe, hij behoort alleen mijn volk toe!*

*Trek geen verstoord gezicht o geliefde halve maan,
Lach mijn heldenras eens toe... Waarom deze gestrengheid, deze toorn?
Niet voor jou is ons bloed dan gaarne vergoten,
Onafhankelijkheid is het recht van mijn volk dat God vereert.*

*Sinds de vroegste tijden heb ik vrij geleefd, leef ik vrij,
Welke waanzinnige vermocht mij in de ketenen te slaan? Verbijsterd ben ik!
Ik ben als bulderend wildstromend water, ik doorbreek en overstijg mijn dam,
Ik splitst de bergen, ik pas niet in de engten, ik overstroom.*

*Mocht een muur van pantserstaal de horizon van het Westen omgeven;
Mijn grens is gelijk aan mijn diepgelovige borst.
Laat maar brullen, vrees niet! Hoe kan het eentandige roofdier,
Dat men beschaving noemt, een zodanig geloof van de natie wurgen?*

*Vriend! Laat de ellendelingen niet mijn vaderland betreden;
Bied je lichaam als schild, laat deze schaamteloze rooftocht halthouden.
De dagen die God je beloofd heeft, zullen aanbreken,
Wie weet, misschien morgen... misschien nog vóór morgen.*

*Ga niet voorbij aan de plaatsen die je betreedt, noem ze geen 'grond', erken ze!
Denk aan hen die er zonder lijkwade bij duizenden onder liggen.
Jij bent een martelaarszoon, ach, krenk je vader niet.
Geef dit paradijselijk vaderland niet prijs, ook al zou je de wereld
ervoor krijgen.*

*Wie offert zich niet voor dit paradijselijk vaderland?
Martelaren zullen eruit tevoorschijn komen, martelaren, plet de aarde!
Laat God mij de ziel, de geliefde ontnemen, al mijn have en goed,
Maar laat Hij mij niet scheiden van mijn enige vaderland hier op aarde.*

*Van mijn ziel is dit de enige wens jegens jou, God,
Laat de vreemde hand de boezem van mijn heiligdom niet raken;
Deze gebedsoproepen - waarvan de geloofsbelijdenis het fundament is -
Behoren eeuwig te weerklinken over mijn vaderland.*

*Als dat gebeurt, dan zal mijn grafsteen in vervoering duizend maal
ter aarde buigen;
Uit al mijn wonden, God, zullen mijn bloedige tranen vloeien,
Gelijk een naakte ziel zal mijn lichaam uit de aarde tevoorschijn komen!
Dan zal mijn hoofd wellicht, zich oprichtend, Gods troon aanraken!*

*Jij die waaiert als het ochtendgloren, o roemrijke halve maan!
Laat nu al mijn vergoten bloed jou gaarne gegund zijn.
In de eeuwigheid is er geen vernietiging, niet voor jou, niet voor mij:
Vrijheid is het recht van mijn vlag die in vrijheid heeft geleefd,
Onafhankelijkheid is het recht van mijn volk dat God vereert.*

B De mars naar de onafhankelijkheid - een heel leven

Een subliem moment van synthese tussen de islam en de Turkse natie, vol idealisme omtrent een glanzende toekomst, geschreven in de taal van het volk. Zo moest in 1921 het Volkslied wel klinken. Het was een treffende afspiegeling van de gevoelens van vastberadenheid die de Turken van hoog tot laag beheersten. Tien coupletten lang

worden alle aspecten van de nationale trots bezongen: de heldenmoed van het Anatolische leger, de kracht van het Heilige Geloof en de Halve Maan, de waarschuwing tegen het Westen, de taken van de Turkse mens, de vaderlandsliefde, de in naam van God en Vaderland gevallen martelaren, en tenslotte het uitzicht op de overwinning, de eeuwige gelukzaligheid en de onafhankelijkheid tot in lengte van dagen.⁷⁸

Op uitdrukkelijk verzoek had Âkif, die daar aanvankelijk niets voor leek te voelen, alsnog deelgenomen aan de door het Ministerie van Onderwijs uitgeschreven wedstrijd. Het nieuwe Turkije dat uit de strijd tevoorschijn zou komen, verdiende een nieuw en toepasselijk Volkslied. Terwijl de dichter in Ankara in het *Taceddin* Convent verbleef – later zou de straat waarin dit mystieke convent staat nog naar hem worden vernoemd: *Şair Âkif sokağı* – schreef hij omstreeks eind februari en begin maart 1921 de *İstiklâl Marşı*. Âkif beschouwde zijn lied als een geschenk aan het ‘heldhaftige Turkse leger’ en richtte zich voor het eerst in zijn leven ondubbelzinnig en exclusief tot de Turkse natie. Dit tegen zijn gewoonte in om zich juist en uitdrukkelijk tot de gehele islamitische gemeenschap te wenden, daar hij ervan overtuigd was dat een beroep op nationaliteit slechts de tegenover de buitenwereld bitter noodzakelijke islamitische eenheid zou kunnen schaden. Nu waren echter ook voor hem de Turken het uitverkoren volk, en wel met een bijzondere opdracht inzake de verdediging van de islam. Sterker nog, de toekomst van de gehele islamitische wereld hing volgens Âkif van het Anatolische verzet af: ‘Laat de laatste toevlucht van de islam niet in handen vallen van de vijand!’

Op zaterdag 12 maart 1921 om 17.45 uur werd de *İstiklâl Marşı* tijdens de tweede vergadering van het Parlement door de Minister van Onderwijs, Hamdullah Subhî, onder grote bijval gereciteerd. Aanvankelijk werd de tekst door Ali Rıfat Çağatay op muziek gezet, maar in 1930 schreef Zeki Üngör, de toenmalige dirigent van het Regeringsorkest, de nieuwe en definitieve compositie.⁷⁹

Wie was de dichter die dit lied als symbool van de Turks-Islamitische synthese meegaf aan dat wat de eerste seculiere republiek in de islamitische wereld zou worden; de nieuwe staat waarin het zo gewenste samengaan van islam en natie, tot grote teleurstelling van deze dichter zelf, niet tot stand leek te kunnen komen, omdat naar diens oordeel het rechte pad van de islam werd verlaten?

Hij, die later Mehmet Âkif Ersoy zou gaan heten, werd geboren⁸⁰ in Istanbul in het jaar 1290/1873 als zoon van İpekli Tahir Efendi, een Albanees, van beroep

⁷⁸ Erişirgil, ‘*Bir şairin romanı*’, 86-93.

⁷⁹ Horani, ‘*Der türkische Dichter*’, 72-75; *Tarih ve Toplum* 146. ‘Bir Marş - İstiklâl Marşı.’ Ankara 1996, 32-33; Akyüz, ‘*Batı tesirinde*’, 337.

⁸⁰ Bij de samenstelling van dit levensoverzicht is gebruik gemaakt van de volgende literatuur: Horani, ‘*Der türkische Dichter*’, 6-13; Erişirgil, ‘*Bir şairin romanı*’, 9-30; Ünlü Türk şair ve yazarları serisi: 9. *Mehmet Âkif - hayatı, şahsiyeti ve seçme şiirleri*. Ankara 1970, 3-5; Ömer Rıza Doğrul. *Mehmed Âkif Ersoy - Safahât*. İstanbul 1944/ 1991, XI-XXII; Akyüz, ‘*Batı*

godsdienstleraar, en van Emine Şerife Hanım die weliswaar in Anatolië was geboren, maar wier ouders uit Buchara kwamen. De vader gaf zijn zoon een uit een chronogram van zijn geboortjaar samengestelde naam, (1290 = 80 + 10 + 1000 + 200): *Ragif*, die echter dermate ongebruikelijk was dat het voor iedereen al spoedig *Âkif* werd – behalve voor zijn vader, die hem tot aan diens dood in 1887 bij zijn geboortenaam bleef noemen – en Mehmet Âkif voor zijn vrienden. In 1934, toen de achternaam officieel verplicht werd, voegde hij daar zelf Ersoy aan toe.

Vanaf zijn vierde jaar ging Âkif al naar school, terwijl hij thuis van zijn vader Arabisch leerde en Perzisch in de Fatih moskee, waar zijn vader, die daar leraar was, hem mee naartoe nam. Hij was zeer gesteld op zijn vader en had een groot respect voor hem, hetgeen ondermeer mag blijken uit de volgende uitspraak: '*İpekli Hoca Tahir Efendi benim hem babam, hem hocamdır. Ne bilyorsam kendisinden öğrendim.*' [Meester Tahir Efendi uit İpek (Peć in Kosovo) is zowel mijn vader als mijn leermeester. Al wat ik weet heb ik van hem geleerd.]

Âkif hield zich intensief met literatuur bezig en leerde bovendien uitstekend Frans. Na het voortgezet onderwijs op de *rüşdiye* ging hij naar de *mülkiye*, de opleiding voor ambtenaren, om vervolgens vanwege de betere beroepsperspectieven – extra noodzakelijk na de vroege en zeer betreurde dood van zijn vader – over te stappen naar de *Baytar Mektebi* [Hogeschool voor Veeartsenij]. In 1893 trouwde hij met İsmet Hanım, een dochter van een ambtenaar van financiën, met wie hij een goed huwelijk zou hebben, waaruit zes kinderen voortkwamen. In datzelfde jaar werd hij aangenomen als hulpinspecteur bij de afdeling Veeartsenij van het Ministerie van Landbouw, waar hij tot 1913 bleef werken en tenslotte de functie van plaatsvervangend directeur bekleedde. In opdracht van het Ministerie reisde hij een aantal jaren rond in Rumeli, in Albanië, in de omgeving van Adana en in de Arabische provincies, waar hij in aanraking kwam met de boeren die vaak in erbarmelijke omstandigheden verkeerden. De indrukken die hij daar opdeed, zouden van wezenlijke invloed zijn op de ontwikkeling van zijn sociale bewogenheid.

Naast deze bezigheden gaf hij literatuuronderwijs op de Hogeschool voor Veeartsenij en op de Landbouw- en Machinistenschool. In 1908 kwam daar bovendien een docentschap literatuur bij aan de pas opgerichte Universiteit van Istanbul.

In diezelfde tijd begon Âkif ook te publiceren in het ondermeer door Eşref Edib op 14 augustus begonnen tijdschrift *Sırat-ı Müstakim* [De Rechte Weg],⁸¹ waarvan het

tesirinde', 534-536; Fevziye A. Tansel. 'Mehmed Âkif Ersoy.' In *Türk Ansiklopedisi*. Ankara 1968, 338-344, 344.

⁸¹ Uit de eerste Sura van De Koran. In de vertaling van Kramers (*De Koran*. Uit het Arabisch vertaald door J.H. Kramers, bewerkt door A. Jaber en J.J.G. Jansen. Amsterdam, 1992, 1.): 'Leid ons langs *het rechtgebaande pad*.' In de vertaling van Leemhuis (*De Koran*. Een weergave van de betekenis van de Arabische tekst in het Nederlands door Fred Leemhuis. Houten 1990, 8): 'Leid ons op *de juiste weg*.' Mijn voorkeur: *De Rechte Weg*. Opmerking: Dat de standpunten die in de loop van de jaren in het tijdschrift werden vertolkt gelijke tred hielden met de theoretische ontwikkelingsgang van Mehmet Âkif hoeft, gezien zijn

thematisch zwaartepunt kwam te liggen op ‘de eenheid van alle moslims’. Hij werd bij het redactiewerk betrokken en schreef gedichten, artikelen en vertalingen van het werk van islamitische denkers als Muhammad ‘Abduh (1849-1905). Vooral Âkifs gedichten zouden bijdragen aan de populariteit van het tijdschrift, dat in de beste kranten- en tijdschriftentraditie van de vorige eeuw – in het bijzonder in het voetspoor van de Jong Osmanen – een organische verbinding vormde tussen literatuur, politiek en journalistiek.⁸² Voor het overige hield Âkif in diverse grote moskeeën preken die hij later in dichtvorm op schrift stelde. Tenslotte verschenen er, zoals gezegd, zeven bundels van zijn hand onder de naam *Safahat* [Fasen].

Zelf ondernam hij reizen naar Egypte, Mekka en Medina en als hoofd van het Inspectie Comité voor Islamitische Krijgsgevangenen tijdens de Eerste Wereldoorlog ging hij naar Berlijn. Gedurende een jaar was hij bovendien hoofdsecretaris van de op westerse leest geschoeide en door islam-modernisten geleide *Darü l-Hikmeti l-İslamiye* [Hogeschool voor Islam Studies], waar hij echter vanwege zijn sympathie voor de kant van de strijders voor de onafhankelijkheid werd ontslagen. Na de bezetting van Izmir vertrok hij met het redactie bureau van *Sebilü r-reşad* (sinds 1 maart 1912 de nieuwe naam met dezelfde betekenis voor *Sırat-ı Müstakim*) naar Ankara om op verzoek van Mustafa Kemal het geestelijk front van het verzet te komen versterken. Het tijdschrift werd in Kastamonu (van 27.11 tot 15.12.1920) en in Ankara (vanaf 3.2.1921), waar Âkif ook zijn preken hield, uitgegeven en was de enige – gedrukte – stem van de bevrijdingsstrijd.⁸³

In 1921, het jaar waarin hij zijn Onafhankelijkheidsmars schreef, kwam Âkif in het Parlement als volksvertegenwoordiger van Burdur; een functie die hij vervulde tot in de zomer van 1923. Hij zat dus niet meer in het tweede Parlement dat op 29 oktober de Republiek uitriep. Vanaf dat jaar bracht hij de winters door in Egypte, waar hij op dringend verzoek van het Directoraat voor Religieuze Zaken, maar zelf met grote aarzeling, begon aan de vertaling van de Koran in het Turks. Zeven jaar later zou hij

vooraanstaande rol, niet te verbazen. Volgens Esther Debus, *Sebilürreşād*. Frankfurt am Main, 1991 zag het patroon van standpunten van het tijdschrift er als volgt uit: 1908-1912: ‘anti-nationalistisch’; 1912-1914: ‘appel op eenheid van alle moslims’; 1914-1918: ‘militant eenheidsstreven’ (grote tegenstelling tussen islamisten en Turkisten); 1918-1920: ‘geestelijk front van nationaal verzet voor onafhankelijkheid op verzoek van Kemal’; 1920-1922: ‘niet nationalistisch, maar religieus geïnspireerde steun aan dat verzet’; 1922-1925: ‘sterk gekant tegen de nu officieel ingetreden verwestersing’, met als gevolg de sluiting van *Sebilü r-reşād* in het kader van de opnieuw ingevoerde censuur. Pas in 1948 zou het opnieuw en onder dezelfde naam verschijnen.

⁸² Debus, ‘*Sebilürreşād*’, 31 en 41-48.

⁸³ Debus, ‘*Sebilürreşād*’, 34. Opmerking: volgens Şerif Mardin. ‘Religion and secularism in Turkey’ in A. Kazancigil, E. Özbudun, ed. *Atatürk, Founder of a Modern State*. Londen 1981, 191-219, 208 heeft Mustafa Kemal tijdens de organisatie van het verzet gebruik gemaakt van het thema ‘eenheid van de islam’ ten behoeve van de binnen- en buitenlandse steun onder de moslims en heeft Âkif zich in goed vertrouwen met zijn tijdschrift als zodanig laten gebruiken.

zijn opdracht om diverse redenen teruggeven en zijn werk, ter voorkoming van door hem gevreesd misbruik van 'Gods Woord', laten vernietigen.

Tussen 1926 en 1935 verbleef Âkif in Egypte, te Hilvan, in de buurt van Cairo, waar hij Turkse literatuur onderwees aan de Universiteit en voor het overige zeer teruggetrokken leefde. Hij kreeg een leverandoening, werd ernstig ziek en keerde in 1936 terug naar Istanbul om tenslotte op 27 december 1937 aldaar te sterven. Hij werd begraven op de begraafplaats bij Edirnekapi begeleid door de klanken van zijn *İstiklâl Marşı*.

C De eerste fase - bewogenheid

Safahat I (1911)

Âkif zette tijdens zijn middelbare schooljaren zijn eerste stappen op het dichterspad in het voetspoor van Muallim Naci (1850-1893). Deze dichterlijke pogingen waren aanvankelijk vooral imitaties die de toets van zijn zelfkritiek niet konden doorstaan en verscheurd en wel in de prullenbak belandden. Zijn eerste vers dat hij wel rijp achtte voor publicatie verscheen in 1895 in het tijdschrift *Mekteb* [School].

In 1898 publiceerde Âkif enkele artikelen over Perzische literatuur in het tijdschrift *Servet-i Fünun* [De Rijdom van de Wetenschap], dat hij vanwege fundamentele meningsverschillen omtrent de rol van de islam en de literatuur al spoedig de rug toekeerde.⁸⁴ In tegenstelling tot de *l'art pour l'art*-opvattingen van de literatoren van dit tijdschrift, onder wie zich aanvankelijk ook zijn grote tegenpool Tevfik Fikret bevond, was Âkif van mening dat de literatuur in dienst moest staan van de gemeenschap. De literator had in zijn visie de taak het volk te verheffen, het de juiste weg te tonen, nationale eenheid en saamhorigheid te bewerkstelligen, de slechte zaken die de gemeenschap bedreigen – zoals immoraliteit, ontstaan uit een combinatie van verkeerd begrepen westerse elementen en afdwalen van het rechte pad van de islam – te bestrijden. De dichter zelf zou dit principe tot het einde toe trouw blijven, zijn persoonlijke gevoelens kwamen in zijn werken niet aan bod. Hij hield dan ook niet van de meeste Osmaanse hofdichters, omdat die zich volgens hem voornamelijk met wijn, liefde en imitatie van de Perzen en de Fransen hadden beziggehouden. De islamitische moraal stond voor hem boven alles.⁸⁵ De dichters van de richting waartoe Âkif behoorde waren van mening dat zowel op het gebied van de moraal als van de taal de literatuur grondig gereinigd moest worden van buitenlandse en verkeerde invloeden. De ideale lyrische vorm daarvoor achtten zij het moralistische leerdicht waarin het Turks niet ondergeschikt werd gemaakt aan het gangbare klassieke metrum *aruz*.⁸⁶ Criteria waaraan Âkif zelf naar de mening van menigeen als geen ander heeft voldaan.

⁸⁴ Akyüz, 'Batı tesirinde', 534; Erişirgil, 'Bir şairin romanı', 30; Horani, 'Der türkische Dichter', 1-2.

⁸⁵ Mehmed Selim Karaca. *Âkif'e ve Fikret'e Dair*. İstanbul 1971, 10-15; Erişirgil, 'Bir şairin Romanı', 49.

⁸⁶ Esther Debus. *Sebilürreşâd*. Frankfurt am Main 1991, 189-192.

Zijn inspiratiebron voor zijn epische schilderijen met een sterk sociaal bewogen inslag vond hij in de realiteit van het dagelijks leven van de gewone mensen, met wie hij in eerste instantie vooral tijdens zijn veterinaire inspectiereizen intensief was geconfronteerd.⁸⁷ Een en ander leidde tot een natuurlijk gebruik van het Turks in dichtvorm waardoor de sociaal-realistische beschrijvingen aan verhalende kracht wonnen en velen zich erdoor aangesproken voelden.⁸⁸

Âkif was ervan overtuigd dat een van de redenen voor het achterblijven van in dit geval de Turks-islamitische gemeenschap was gelegen in het feit dat de literatoren nooit voor het volk maar altijd voor de intellectuele elite schreven. Hij achtte het daarentegen zijn taak het leven van de gemeenschap te bezingen en een locale literatuur te creëren. Om zo goed mogelijk te kunnen ‘vertellen’ gebruikte hij bij voorkeur de *mesnevi* [epische dichtvorm, waarvan de halfverzen, *misra*, telkens paarsgewijs rijmen] in combinatie met een eenvoudige *aruz*, zeer geschikt voor didactische en populaire werken, waarbij de nadruk op de inhoud en niet op een kunstzinnig gebruik van vorm en metrum lag.⁸⁹

Reeds op school was Âkif in aanraking gekomen met de Franse literatuur, waarvan vooral de beschrijvingen van de kleine dagelijkse gebeurtenissen van Alexandre Dumas (fils) hem konden bekoren. In zijn eerste lange gedichten die in *Sırat-ı Müstakim* verschenen is deze invloed duidelijk merkbaar, waarbij hij overigens geheel in het teken van zijn opvattingen omtrent de rol van de kunst, niet alleen medelijden opriep, maar tevens de vinger legde op de zere plek van de maatschappij, de ellende waarin de armen verkeerden. Zoals in *Hasta* [De Zieke], waarin hij het waar gebeurde verhaal van een ernstig zieke leerling van hem, Ahmet geheten, beschreef en hij zijn kritiek op de artsen niet onder stoelen of banken stak.⁹⁰ En in *Mahalle Kahvesi* [Het Buurt-Koffiehuis] en *Meyhane* [Het Café] liet hij een protest horen tegen de haarden van armoede, ellende en dadenloosheid: ‘Waarom zijn de koffiehuisen nog steeds niet gesloten, waarom hebben we geen scholen geopend? Waarom hebben we alles van onze voorouders te gronde gericht; niets bleef overeind? Wachtend op het paradijs verdoen we ons leven in het koffiehuis. Komt, neemt de toekomst in eigen hand, aan het werk!’

Al spoedig voelde Âkif de noodzaak om verder te gaan dan het uiten van klachten en constateren van fouten, zoals hij dat tot dan toe had gedaan in de verzen die hij in 1911 bijeenbracht in zijn eerste *Safahat*; hij wilde een perspectief bieden.⁹¹ Een perspectief voor de islam, voor Turkije en de rol die zijn land zou kunnen spelen binnen de gehele islamitische gemeenschap. Hij wilde terug naar het oorspronkelijke

⁸⁷ Schimmel, ‘*Türkische Gedichte*’, 32-33.

⁸⁸ Fevziye A Tansel, ‘Mehmed Âkif Ersoy.’ In *Türk Ansiklopedisi*. Ankara 1968, 339.

⁸⁹ Akyüz, ‘*Batu tesirinde*’, 544-545; Horani, ‘*Der türkische Dichter*’, 14-28.

⁹⁰ Akyüz, ‘*Batu tesirinde*’, 540; Erişirgil, ‘*Şairin romanı*’, 32.

⁹¹ Doğrul, ‘*Safahat*’, xxxv. (Opmerking: Doğrul was de schoonzoon van Âkif en heeft al diens dichtwerken in het Latijnse schrift omgezet, gebundeld en van een uitvoerige inleiding voorzien).

geloof om uit het kwaad van zijn tijd te geraken, de foute interpretatie had immers tot lethargie en verdeeldheid geleid. Men moest naar de bronnen om het verleden te begrijpen, op basis waarvan een beter heden gebouwd zou kunnen worden. Geen passiviteit, maar inspanning was een plicht, men moest eerst actief worden en kon dan Gods bijstand vragen. Bij dit alles diende het verstand een belangrijke stem te hebben. Wanneer men op de juiste wijze gebruik zou maken van de Westerse wetenschap en die zou toepassen en inbedden in de islamitische cultuur, dan kon er, zeker wanneer de islamitische landen zich zouden verenigen, een hernieuwde bloei van de islam ontstaan.

Âkif hield zich in zijn poëzie enerzijds bezig met het streven naar vrijheid, oprechtheid, loyaliteit, eenvoud, vaderlandsliefde, rechtvaardigheid en onafhankelijkheid, en anderzijds met het kritiseren van hypocrisie, lafheid, luiheid en onderdrukking, die hij zag als oorzaken van de maatschappelijke neergang.⁹² Hij vond het van wezenlijk belang om 'tot het volk te gaan, met het volk te spreken en het volk op te voeden', waarbij hij voor de kranten en tijdschriften een grote rol zag weggelegd, mits die zich zouden bedienen van een eenvoudige, voor iedereen begrijpelijke taal. Tenslotte zou dan gezamenlijk de islamitische revolutie kunnen worden gerealiseerd, niet zonder en over, maar met en voor het volk. Elke andere weg leidde naar zijn stellige overtuiging tot mislukking en onderdrukking.⁹³

Âkif reisde de islamitische wereld rond en zag overal de moslims getroffen door tegenslag. Behalve door de agressie van de buitenwereld werd de islamitische wereld volgens de dichter van binnenuit bedreigd, omdat de islam was overwoekerd door bijgeloof en geldingsdrang van de verschillende islamitische volkeren.⁹⁴ Hiervan doordrongen keerde hij terug naar Istanbul in het besef van de grote taak die er voor Turkije, 'het laatste thuis van ons geloof', lag te wachten. Tegelijkertijd realiseerde hij zich de lange weg die dit laatste thuis zelf nog zou moeten afleggen, hij was er niet geheel gerust op en bleef aan de kaak stellen, waarschuwen en opvoeden: 'laten we toch vooral ons hoofd niet verliezen in een misplaatste euforie'.⁹⁵

İstanbul'a Dönüş

*Bir de İstanbul'a geldim ki: bütün çarşı, pazar
Na'radan çalkanıyor! Öyle ya... Hürriyet var!
Galeyan geldi mi, mantık savuşurmuş... Doğru:
Vardı aklımdan o gün her kimi gördümse zoru.
Kimse farkında değil, anlaşılan, yaptığının;
Kafalar tütsülü hulya ile, gözler kızgın.
Sanki zincirdekiler hep boşanıp zincirden,
Yıkıvermiş de tımarhaneyi çıkmış birden!*

⁹² Horani, 'Der türkische Dichter', 33-52; Tansel, 'M.Â. Ersoy', 339.

⁹³ Kara, 'İslâmcılık Düşüncesi I', xxv en 'Siyasi Görüşleri', 86-87..

⁹⁴ Horani, 'Der türkische Dichter', 3.

⁹⁵ Erişirgil, 'Bir şairin romanı', 129-153.

*Dinliyor kaplamış etrafını yüzlerce hödük!
Kim ne söylerse, hemen el vurup alkışlanacak...*
- Yaşasın!
- Kim yaşasın?
- Ömrü olan.
- Şak! Şak! Şak!

Terugkeer naar Istanbul

*En toen kwam ik in Istanbul aan: de hele markt, alle straten en pleinen
Gonsden van het geschreeuw! Natuurlijk... De vrijheid is er!
Zodra er opwinding is, verdwijnt het verstand... Echt:
Wie ik ook zag die dag had meer kracht dan verstand.
Niemand was bij zinnen, bleek zich bewust te zijn van wat hij deed;
De hoofden met bedwelmende fantasie, de ogen rooddoorlopen.
Alsof de geketenden allen van hun ketenen waren bevrijd,
Alsof het gekkenhuis plotseling was afgebroken en leeggelopen!
.....
De omgeving is gevuld met honderden boerenhufters!
Wat iemand ook zegt, onmiddellijk gaan de handen op elkaar...
Leve!
- Leve wie?
- Degene die leeft.
- Klap, klap, klap.*

D De tweede fase - de confrontatie

Safahat II - Süleymaniye Kürsüsünde (1912)

Âkif ventileerde zijn gedachten in zijn artikelen, zijn preken en zijn voor een deel daarop berustende verzen. Al deze vormen waren voertuigen voor hem om zijn ideeën over te brengen op de mensen, dichterbij hen te komen, hen te doordringen van hun taak in het leven en voor de islamitische gemeenschap, hen te verlichten en te verheffen om de hun door God gegeven opdracht in de juiste zin te kunnen begrijpen en te verrichten. Hij was ervan overtuigd dat geloof de essentiële kracht was die de mensen kon verheffen en orde geven, mits er met verstand mee werd omgegaan, waardoor uiteindelijk de wereld ten goede zou veranderen.⁹⁶

De dichter riep de gemeenschap op in actie te komen voor God en vaderland, waarbij het vaderland uitdrukkelijk beschouwd moest worden als deel van die ene islamitische natie. In zijn tweede *Safahat* probeerde hij de mensen te leren wat er gedaan moest worden om een dergelijke natie gestalte te geven. Hoe men zich moest bevrijden van de grootste ellende, het verval. In plaats van samen een weg en een oplossing te zoeken, bevocht men elkaar, begreep men elkaar niet en leefde men in

⁹⁶ Mehmet Kaplan. *Şiir Tahlilleri I - Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar*. İstanbul 1985, 172-177, 175.

anarchie. Hoofd en hart werkten niet samen, de gedachten in de hoofden stemden niet overeen met de zenuwen van het nationale bestaan van de gemeenschap. De eerste taak waarvoor men stond was het dichten van de kloof waardoor men niet met elkaar tot overeenstemming kon komen, vervolgens zouden de intellectuelen en de volksmassa's gemeenschappelijk de natie tot stand brengen die één existentie zou gaan vormen.⁹⁷

De laatste vesting van de islam kon alleen behouden worden door sociale hervormingen, waaronder de hoogstnoodzakelijke vernieuwingen in het onderwijs en de wetenschap, en door op politiek gebied onvoorwaardelijk de eenheid van de islam na te streven.⁹⁸ Zo was Âkif in zijn 'tweede fase' bezig met het onderzoek naar de oorzaken van het morele verval en de achterstand. Hij verklaarde zich nog eens uitdrukkelijk tegen imitatie van het Westen en wees op de noodzaak in het streven naar vooruitgang te steunen op de eigen identiteit.⁹⁹

Woedend was Âkif tenslotte over dat wat hij als het verraad van de intellectuelen beschouwde. Ze vielen de islam aan als zou deze godsdienst de modernisering en vooruitgang in de weg staan: 'Ze zijn het glansrijke verleden vergeten en hollen klakkeloos het westen achterna, waarmee ze zich daaraan uitleveren en zo de speelbal worden van de vijand.'¹⁰⁰ Zijn collega-dichter, Tevfik Fikret, beschouwde hij zelfs als een regelrechte overloper die de Profeet beledigde en het volk de morele steun, namelijk het geloof, nota bene in een tijd van chaos, uit handen sloeg. Hij kon niet langer zwijgen:

Süleymaniye kürsüsünde'den

*Üdebanız hele gayetle bayağ mahlûkat...
Halkı irşadedecek öyle mi bunlar? Heyhat!
Kimi, Garb'in yalnız fuhşuna hasbî simsar;
Eski divanlarınız dopdolu oğlanla şarab;
Biradan, fahişeden başka nedir şiir-i şebab?
Serseri: hiç birinin mesleği yok, meşrebi yok;
Feylesof hepsi, fakat pek çoğunun mektebi yok!
Şimdi Allah'a söver... Sonra biraz bol para ver:
Hiç utanmaz, Protestan'lara zangoçluk eder!*

Uit: 'Op de kansel van de Süleymaniye'

*Voor al uw literatoren zijn extreem banale creaturen...
Moeten die zo het volk leiden? Helaas!
Sommigen zijn vrijwillig makelaar voor alleen de immoraliteit van het Westen;
Uw oude divan-dichters zijn vol van jongens en wijn;*

⁹⁷ Doğrul, 'Safahat', xxxv-xxxvi.

⁹⁸ Tarık Z. Tunaya *İslamcılık akımı*. İstanbul 1991, 91.

⁹⁹ Ünlü, 'Mehmet Âkif', 8-9.

¹⁰⁰ Horani, 'Der türkische Dichter', 1.

*Wat is poëzie van de jeugd anders dan bier, prostitutie?
Landloper: geen enkele heeft een beroep, heeft een karakter;
Allemaal zijn ze filosoof, maar de meesten hebben geen school!
Nu vervloeken ze God... Dan, voor een handjevol geld,
Verrichten ze, schaamteloos, het kosterschap voor de Protestanten!*

Een openlijke en persoonlijke aanval naar aanleiding van de verzen van Tefvik Fikret,¹⁰¹ waarin deze zich in toenemende mate uitsprak voor een humanistische levensvisie. Fikret reageerde, eveneens in dichtvorm, met *Tarih-i Kadim'e Zeyl - Bir Cevab* [Naschrift bij De Oude Geschiedenis - Een Antwoord], waarin hij *Molla Sirat*, Mehmet Âkif, ter verantwoording riep inzake de aard van de religies, die altijd weer tot oorlogen en bloedvergieten leidden. Bovendien zette Fikret nog eens zijn gedachten uiteen omtrent zijn geloof in het leven en de aanwezigheid van God in de natuur en besloot met de regels: *Din-i hak bence bugün din-i hayat! / Sen ne dersin buna, ey Molla Sirat?..* [Het ware geloof is volgens mij vandaag het geloof in het leven! / Wat zeg jij daarvan, hé Molla van De (Rechte) Weg?..] Wel, Âkif zei er ondermeer het volgende van:

Din

*Mütefekkirleriniz dini de hiç anlamamış;
Ruh-u İslam'ı telakkileri gayet yanlış.
Sanıyorlar ki: terakkiye tahammül edemez;
Asrın asar-ı kemaliyle tekâmül edemez.
Bilmiyorlar ki: uhurun ezeli dayesidir,
Beşerin bir gün olup yükselecek payesidir.
Mündemiç sine-i safında bütün insanlık...
Bunu teslim eder insafı olanlar azıcık.
Müslüman unsuru gayet mütedenni, doğru,
Şu kadar var ki değildir bu, onun mahzuru.
'Müslümanlık' denilen ruh-u ilâhî arasak,
'Müslümanız' diyen insan yığından ne uzak!
Dini tedkik edeceksek, dönelim haydi geri;
Alalım neş'et-i İslâm'a yakın bir devri:
O ne dehşetli terakki, o ne müthiş sür'at!
Öyle bir harika gösterdi mi insaniyet?*

.....

*Mütefekkirleriniz, anlaşılan, pek korkak,
Yahut ahmak... İkisinden bilemem hangisidir?
Sanıyorlar ki: 'Bugün Avrupa tek mil kâfir.
Mütedeyyin görünürsek, diyecekler, barbar!
'Libre pansör' geçinirsek, değişir belki nazar.'*

¹⁰¹ Zie ook het vorige hoofdstuk, en voor de hiernavolgende citaten: pag. 69.

Geloof

*Uw geleerden hebben het geloof absoluut niet begrepen;
Hun inzichten over de ziel van de islam zijn volkomen vals.
Ze veronderstellen: zij verdraagt geen vooruitgang;
Zij ontwikkelt zich niet tegelijkertijd met de grote werken van de eeuw.
Ze weten niet dat zij het eeuwige kindermisje is van de wetenschap,
Zij is het fundament van de mensheid die zich op een dag zal verheffen.
In haar borst rust de gehele mensheid...
Dit stellen degenen vast die slechts weinig verstand hebben.
Het moslimse element is zeer oud, juist,
Maar niet zozeer dat dit haar een hindernis is.
Wanneer wij de goddelijke ziel zoeken die de islam wordt genoemd,
Wat zijn we dan ver van de massa die zegt 'Wij zijn moslim'!
Als we het geloof zorgvuldig willen onderzoeken dan moeten we teruggaan;
Laten we een periode nemen omstreeks de geboorte van de islam:
O wat een enorme vooruitgang, o welk een fabelachtige snelheid!
Liet de mensheid ooit een dergelijk wonder zien?
.....
Uw geleerden zijn blijkbaar zeer laf,
Of dom... Ik kan niet weten welke van de twee?
Ze denken: Het huidige Europa is volkomen goddeloos,
Als wij religieus lijken, zullen ze ons voor barbaren houden!
Als we ons als Vrijdenkers voordoen, verandert hun mening misschien.*

Als gezegd was Âkif de mening toegedaan dat de intellectuelen zich zouden moeten inspannen om de kloof met de massa te overbruggen in het gezamenlijk streven naar één islamitische gemeenschap. Een kloof die hij zelf kennelijk vaak wel wist te dichten, hij stond dicht bij de mensen, die hem begrepen en waardeerden, zoals een kleine anekdote wellicht kan illustreren: Âkif had de gewoonte om zijn middagmaal te gebruiken bij *Kebapçı Kâmil* bij de *Nur-u Osmaniye kapısı* van de *Kapalı Çarşı*. Omdat de staat niet altijd even secuur was in het op tijd betalen van zijn maandsalaris, stond de dichter wel eens een tijdje in de schuld bij zijn eethuis. Zodra hij zijn geld ontvangen had, wilde hij zijn schuld gaan vereffenen bij Kâmil, die daar echter niets van wilde weten, de gedichten van 'de meester' gaven hem immers al zoveel geestelijk voedsel.¹⁰²

Om dit streven naar de eenheid van de islamitische wereld te realiseren zou aan een aantal voorwaarden moeten worden voldaan, zoals ten eerste een duidelijk en eenvoudig geloof zonder allerlei vormen van bijgeloof; ten tweede een grondige hervorming om de onwetendheid te bestrijden; ten derde hervorming van de mystiek die de eenheid van de islam bedreigde; ten vierde het moreel van de islamitische wereld verheffen opdat men trots durfde te zijn op de eigen waarden in plaats van

¹⁰² Erişirgil, 'Bir şairin romanı', 94-95.

angst en minderwaardigheidsgevoelens de boventoon te laten voeren; en tenslotte moest men de *cihad* [de strijd voor het geloof] goed begrijpen in een brede zin.¹⁰³

Âkif zocht met zijn medemodernisten naar een synthese tussen de *medrese* en de *mekteb*, oftewel tussen religie en wetenschap, waarmee op school diende te worden begonnen om de nieuwe generatie, de hoop van de toekomst, het gereedschap in handen te geven om de vooruitgang te kunnen realiseren. Niet de culturele elementen van het Westen, immers een ballast voor de islam, moesten worden overgenomen, maar louter de technische ontwikkelingen, waaraan vervolgens binnen de islamitische context een plaats zou moeten worden toebedeeld.¹⁰⁴ Dit ‘geheim van de vooruitgang’ van de islamitische landen bracht Âkif als volgt onder woorden:

Terakki sırrı

*Şark'ı baştan başa yıllarca dolaştım, gezdim;
Hem de oldukça görürdüm... Kafa gezdirmezdim!
Bu Arap'mış, bu Acem'miş, bu Tatar'mış, demedim;
Müslüman unsurunun hepsini gördüm kendim.
Küçük âdemlerinin ruhunu tedkik ettim,
Büyük âdemlerinin fikrini ta'mik ettim.
İstedim sonra, neden böyle Japon'lar yüksek?
Nedir esbab-ı terakkisi? Yakından görmek.
Bu uzun boylu mesai, bu uzun boylu sefer,
Bir kanaat verecekmiş bana dünyada meğer.
O kanaat da şudur:
Sırr-ı terakkinizi siz,
Başka yerlerde taharriye heveslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur yükselecek bir millet;
Çünkü her noktada taklid ile sökmez hareket.
Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atını;
Veriniz hem de mesainize son sür'atını.
Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
İyi hatırdı tutun ettiğim ihtarı demin:
Bütün edvar-ı terakkiyi yarıp geçmek için,
Kendi 'mahiyet-i ruhiye'niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhudedir ümid-i selâmet onsuz.*

Het geheim van vooruitgang

*Jarenlang heb ik door het gehele Oosten rondgereisd;
En ik heb heel wat gezien, het hoofd niet onnadenkend laten dwalen!
Dit zijn Arabieren, dit Perzen, dit Tataren, heb ik niet gezegd;*

¹⁰³ Kara, 'Türkiye'de', LXIV-LXVII.

¹⁰⁴ Cevdet Kudret. *Örneklerle Edebiyat Bilgileri. II.* İstanbul 1980, 146.

*Ik heb zelf alle moslimelementen gezien.
 Ik heb de ziel van de kleine mannen bekeken,
 Ik heb de filosofie van de grote mannen bestudeerd.
 Vervolgens wilde ik van nabij bezien,
 Waarom de Japanners zo hoog ontwikkeld zijn.
 Wat is de oorzaak van hun vooruitgang?
 Dit verrekende onderzoek, deze omstandige reis,
 Zou mij een werkelijk inzicht verschaffen in de wereld.
 En dat is als volgt:
 Het geheim van uw vooruitgang:
 Doe geen moeite voor onderzoek op andere plaatsen.
 De natie vindt het in zichzelf om zich te ontwikkelen;
 Want imitatie op elk punt brengt niet in beweging.
 Neemt de wetenschap van het Westen, neemt de kunst ervan;
 En geeft de uiterste snelheid aan uw werk.
 Want zonder dit alles verder te leven is niet mogelijk;
 Want kunst en wetenschap hebben geen 'vaderland'; Prent
 Allen de waarschuwing die ik geef, goed in het geheugen:
 Laat, om door alle perioden van vooruitgang te geraken,
 Uw wezenlijke ziel uw gids zijn.
 Want daarzonder is de hoop op redding tevergeefs.*

E De derde fase - stemmen van God ***Safahat III - Hakkın Sesleri (1913)***

Heel zijn aandacht richtte Âkif nu op de ontwikkeling van de moslims en het versterken van de eenheidsbeweging onder hen, waarbinnen de Turkse gemeenschap het voortouw zou moeten nemen. Maar terwijl de dichter hoopte op een schitterende geboorte en hij een nieuwe ontwikkeling verwachtte, werd juist deze Turkse natie slachtoffer op de oorlogsvelden. Hevig geschokt door de Balkantragedie – hoewel hij die oorlog heilig had verklaard omdat deze de verdediging van de islam was tegenover het westen¹⁰⁵ – probeerde hij de factoren die de nederlaag veroorzaakt hadden te benoemen: luiheid, gevoelloosheid, vertwijfeling, de richtingloosheid van de hersenlozen onder ons, onwetendheid en onenigheid. Âkif was er echter de man niet naar om in vertwijfeling bij de pakken neer te gaan zitten; ondanks alles geloofde hij aan de toekomst van deze natie waarvoor de taken tenminste duidelijk waren.¹⁰⁶ Het ging om de opstand van hoop en geloof op basis van een terugkeer naar, en een juist begrijpen van de oorspronkelijke islam. Ten behoeve van de morele (her-)opvoeding van het volk citeerde en interpreteerde hij enkele Koranverzen. Het glansrijke verleden

¹⁰⁵ Sabiha Sertel. *Tevfik Fikret, İdeolojisi ve Felsefesi*. İstanbul 1946, 82-83.

¹⁰⁶ Doğrul, 'Safahat', xxxvii-xxxviii.

moest weer worden opgeroepen om de moslims te reactiveren,¹⁰⁷ waarbij de dichter zich regelrecht tot de Profeet wendde om hulp:

Pek hâzîn bir mevlîd gecesi

*Yıllar geçiyor ki, ya Muhammed
Aylar bize hep Muharrem oldu!
Akşam ne güneşli bir geceydi...
Eyvah, o da leyl-i matem oldu!
Âlem bugün üç yüz elli milyon
Mazlûma yaman bir âlem oldu:
Çiğnendi harim-i pakı şer'in;
Namusa yabancı mahrem oldu!
Beyninde öten çanın sesinden
Binlerce minare ebkem oldu.
Allah için, ey Nebi-i ma'sum,
İslâmı bırakma böyle bîkes,
İslâmı bırakma böyle mazlûm.*

(12 Rebi'-ül-evvel 1331 / 1914)

Een zeer treurige Mevlidnacht

*De jaren zijn voorbijgegaan, oh Mohammed
De maanden zijn voor ons alle Muharrem geworden!
Wat een zonnige nacht was het vanavond...
Maar ach, ook deze is tot nacht van rouw geworden!
De wereld is vandaag een vreselijke wereld geworden
Voor de driehonderdvijftig miljoen moslims:
Het meest heilige van de sharia is vertrapt;
Het werd vreemd en ontoegankelijk voor de eer!
Door de luidende stem van de klok in de geest
Zijn de duizenden minaretten verstomd.
Om Gods wil, oh vlekkenloze Profeet,
Laat de islam niet zo verweesd,
Laat de islam niet zo onderdrukt.*

F De vierde en vijfde fase - preken en herinneringen

Safahat IV - Fatih Kürsüsünde (1914) en Safahat V - Hâtıralar (1914)

Op de kansel van de Fatih moskee riep Âkif de islamitische wereld op om zich te ontdoen van luiheid, te leren van het Westen en zich van onwetendheid te bevrijden. Zijn vele reizen, zowel naar West – in casu Duitsland – als naar Oost – onder andere Egypte – hadden hem opnieuw en des te sterker van de noodzaak daartoe

¹⁰⁷ Horani, 'Der türkische Dichter', 10-11 en 60.

doordrongen: ‘Hoofd en hart moeten samenwerken ten behoeve van eenheid en vooruitgang.’¹⁰⁸ Enthousiasme en een nieuwe moraal moeten het geloof en de eenheid versterken om weerstand te kunnen bieden aan de bedreigingen van buiten. Al de door het Westen gevoerde oorlogen zijn bedoeld om de islamitische wereld te verdelen.¹⁰⁹ Waarom verliezen we, waarom wachten we af? We moeten het lot in eigen hand nemen!’¹¹⁰ En ‘Hij die aanspraak wil maken op de eeuwigheid weet wat hem te doen staat: werk, werk! Alleen dan wordt de eeuwigheid zijn deel.’

De natie die nu in het hoofd van de dichter ontstond, was er een die zich bewust was van haar taak en die bereid was zich in te spannen om haar recht op voortbestaan te garanderen. Daartoe moest een leger van onderwijzers de lagere school nieuw leven inblazen, omdat daar immers de eerste stap op de weg van leven en vooruitgang wordt gezet. Elke onderwijzer zou aan het volgende profiel moeten beantwoorden: hij moest gelovig zijn, geleerd en belezen, waardig, deugdzaam en gewetensvol. Zo zouden deze onderwijzers een natie kunnen opvoeden, waarvan ‘de individuele leden hetzelfde doel voor ogen hebben, terwijl hun harten met hetzelfde gevoel kloppen. Want de natie waar hoofd en hart in harmonie leven, zoals Âkif in Duitsland had gezien, en ieder op alle terreinen zich op basis van hetzelfde doel inspannt, leeft. Dat is een gezonde, wakkere en progressieve natie waarvan elke instelling het nationale leven en het nationale doel voedt en verzorgt.’ En ‘hoewel ook deze oorlog (WO I) vreselijk is, zal uit de strijd van dit heldhaftige volk de nieuwe geboorte van de Turks-islamitische natie worden bevochten!’¹¹¹

G De zesde fase - de nieuwe generatie, de laatste hoop ***Safahat VI - Âsim (1924)***

In de eerste band van *Safahat* had Âkif een dialoog in versvorm geschreven tussen *Köse İmam* en diens zoon *Âsim*, een dialoog tussen de oude generatie en die van de toekomst. Onder de naam van deze gefingeerde zoon van de weliswaar door een reëel personage geïnspireerde maar evenzeer verzonnen vader, bracht de dichter zijn nieuwe bundel uit. In dit gesprek tussen ‘vader en zoon’ komt een scala van sociale problemen aan de orde, zoals de noodzakelijke uitbreiding van scholen, het verbeteren en aanleggen van wegen waarlangs het leger van onderwijzers zich tot in de verste uithoeken van het land zou kunnen bewegen, de hervorming van de medresses, het samengaan van de wetenschap, de religie en het leven, het naar elkaar toegroeien van de intellectuelen en het volk, waarbij de eerst genoemden zich vooral respectvol dienden te gedragen tegenover de moeders van het volk die immers de broedplaats waren van de gehele natie.¹¹² Indien een nieuwe generatie een door de religie geleide deugdzaamheid zou bezitten en deze met een moderne opleiding zou verbinden, dan

¹⁰⁸ Horani, ‘*Der türkische Dichter*’, 11, 61-64.

¹⁰⁹ Ünlü, ‘*Mehmet Âkif*’, 10-13.

¹¹⁰ Erişirgil, ‘*Bir şairin romanı*’, 178.

¹¹¹ Doğrul, ‘*Safahat*’, XXXVIII-XLI.

¹¹² Ünlü, ‘*Mehmet Âkif*’, 14.

zou die het lang verwaarloosde Oosten weer een nieuwe impuls kunnen geven en voor een herleving van de vroegere roem kunnen zorgen.¹¹³

Deze bundel behelsde zowel een ode als een opdracht aan de generatie van de toekomst, waarbij de dichter de oude garde nogmaals opriep om haar erfgenamen goed op te leiden en voor te bereiden op de taken die hun te wachten stonden op weg naar de bevrijding van het vaderland. De revolutie die de nieuwe natie tenslotte tot stand bracht steunde op twee krachten, namelijk *marifet* [geestelijke kennis] en *fazilet* [deugdzaamheid], terwijl de martelaren die hun ziel hadden gegeven voor het vaderland de zonnen verbeeldden die voor de Halve Maan (ten) onder waren gegaan. Âkif stond pal achter deze natie die de bevrijding bevocht en vanaf *Çanakkale* niet meer overwonnen zou worden door ‘het imperialistische roofdier’, zij zou niet meer sterven.¹¹⁴

Âsım’dan

*Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!
Gökten eccad inerek öpse o pak alnı değer.
Ne büyüksün ki kanın kurtarıyor Tevhid’i...
Bedr’in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi...
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
‘Gömelim gel seni tarihe!’ desem, sığmazsın.
Herc ü merc ettiğin edvara da yetmez o kitab...
Seni ancak ebediyetler eder istiab.
‘Bu taşındır’ diyerek Kâ’be’yi diksem başına;
Ruhumun vahyini duysam da geçirsem taşına;
Sonra gök kubbeyi alsam da, rida namiyle,
Kanayan lâhdine çeksem bütün ecramiyle;
Mor bulutlarla açık türbene çatsam da tavan,
Yedi kandilli Süreyyâ’yı uzatsam oradan;
Sen bu avizenin altında, bürünmüş kanına,
Uzanırken, gece mehtabı getirsem yanına,
Türbedarın gibi ta fecre kadar bekletsem;
Gündüzün fecr ile avizeni lebriz etsem;
Tüllen en mağribi, akşamları sarsam yarana...
Yine bir şey yapabildim diyemem hâtırana.*

.....

*Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana aguşunu açmış duruyor Peygamber.*

¹¹³ Horani, ‘Der türkische Dichter’, 85.

¹¹⁴ Doğrul, ‘Safahât’, XLII-XLV.

Voor hen die vielen bij Çanakkale

O soldaat, die omwille van deze grond ter aarde is gevallen!

Als de voorvaderen uit de hemel neerdalen

en jouw heilige voorhoofd kussen is dat terecht.

Hoe groots ben jij, jouw bloed redt het Ware Geloof...

Alleen de helden van Bedr waren zo glorieus...

Wie laat men het graf graven dat niet te nauw voor je zal zijn?

Al zeg ik: 'Kom laten we je in de geschiedenis begraven!'; je zou niet passen.

Dat boek volstaat evenmin voor de door jou in beweging gebrachte tijden...

Alleen eeuwigheden kunnen je omvatten.

Al zet ik de Ka'ba aan je hoofd als je grafsteen,

Al bespeur ik wat mijn ziel mij ingeeft en beitel ik het in je steen;

Al neem ik vervolgens nog de hemelkoepel, als een cape,

Al trek ik hem met alle hemellichamen over je bloedige tombe;

Al bouw ik een dak van paarse wolken op je open graf,

Al hang ik daaraan de zevenkaarsige Pleiade;

Al breng ik je in de nacht, terwijl jij je, gedrenkt in bloed,

Uitstrekt onder deze kroonluchter, het maanlicht,

Al wacht ik tot aan het ochtendgloren als je grafwachter,

Al tooi ik bij dag je kroonluchter met morgenlicht,

Al wikkel ik 's avonds je wonden in de bevederde zonsondergang...

*Dan nog kan ik niet zeggen dat ik iets ter jouwer nagedachtenis
heb kunnen doen.*

.....

O martelaar, zoon van een martelaar, verlang van mij geen graf,

Voor jou houdt de Profeet zijn armen wijd geopend.

H De zevende fase - schaduwen

Safahat VII - Gölgeler (1933)

Husran

Ben böyle bakıp durmıyacaktım, dili bağlı,

İslâmı uyandırmak için haykıracaktım.

Gür hisli, gür imanlı beyinler, coşar ancak,

Ben zaten uzun boylu düşünmekten uzaktım!

Haykır! Kime, lâkin? Hani sahibleri yurdun?

Ellerdi yatanlar, sağa baktım, sola baktım;

Ferydımı artık boğarak, na'şını, tuttum,

Bin parça edip şiirme gömdüm de bıraktım.

Seller gibi vadiyi eninim saracakken,

Hiç çağlamadan, gizli inen yaş gibi aktım.

Yoktur elemimden şu sağır kubbede bir iz;

İnler 'Safahat'ımdaki husran bile sessiz!

Teleurstelling

*Ik zou zo niet langer staan te kijken, met de mond vol tanden,
Ik zou schreeuwen om de islam te wekken.
Sterk gevoelige, hevig gelovige geesten raken alleen opgewonden,
Ik was trouwens ver van lang nadenken!
Schreeuw, maar tegen wie? Waar zijn de heren van het vaderland?
Zij die in den vreemde verbleven, ik keek naar rechts, ik keek naar links;
Ik omklemde zijn lijf terwijl ik mijn kreet inhield,
Ik scheurde hem in duizend stukken,
Begroef hem in mijn gedichten en liet hem achter.
Terwijl mijn weeklagen het dal als watervallen zou omgeven,
Stroomde ik, als in het geheim vergoten tranen, zonder te ruisen.
Van mijn droefenis is er in die dove koepel geen spoor;
Zelfs mijn teleurstelling in mijn Safahat daalt geruisloos neer!*

(İstanbul, Teşrin-i evvel 1335 / 1919)

In de zevende *Safahat*, die in Egypte werd gedrukt, bracht Âkif alle verzen bijeen van zijn laatste periode in Istanbul en van de jaren daarna, die hij in Ankara en Egypte had doorbracht. De opening met *Husran* zette de toon voor de gehele bundel, waarin geen oproep meer klonk tot de vereniging van alle moslims en waarin de dichter zich vooral terugtrok in zijn eigen Oosterse hoekje, alhoewel de bijzondere verbondenheid met zijn Turks-islamitische natie sterk voelbaar bleef.¹¹⁵ Wanhoop toen de voorspoed uitbleef, verdriet over de geleden nederlagen tijdens de Onafhankelijkheidsoorlog, en teleurstelling toen bleek dat de nieuwe Republiek zijn idealen verkwanselde en het pad van de Islam verliet, wisselden elkaar hier af.¹¹⁶

Zijn grote werk, de vertaling van de Koran, waaraan hij zoals eerder vermeld, was begonnen op verzoek van het Directoraat van Geloofszaken [*Diyanet İşleri*], dat daarmee gevolg gaf aan een eerder door het Turkse Parlement genomen besluit, nam hem zeven van zijn negen Egyptische jaren voor een groot deel in beslag. Zijn vrees voor een verkeerd gebruik ervan in de naar zijn zin te westers georiënteerde Republiek deed hem tenslotte besluiten zijn vertaling, waaraan hij met hoofd en hart had gewerkt, niet te voltooien noch uit handen te geven, maar te vernietigen.¹¹⁷ Terwijl hij had gehuild bij de bezetting van Bursa door de Grieken, waarbij de erfenis van de vaders opnieuw overging in de handen van de vijand, zag hij nu, veel erger nog, De Rechte Weg verlaten door de eigen erfgenamen. ‘Niet jij, o nachtegaal, maar ik heb recht op weeklagen.’

¹¹⁵ Ünlü, ‘*Mehmet Âkif*’, 16.

¹¹⁶ Horani, ‘*Der türkische Dichter*’, 13.

¹¹⁷ Niyazi Berkes. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul 1978, 538; M. Ertuğrul. *Mehmed Âkif hakkında Araştırmalar* 2. İstanbul 1889, 85-91.

Bülbül

Bütün dünyaya küskündüm, dün akşam pek bunalmıştım;
Nihayet, bir zaman kırlarda gezmiş, köyde kalmıştım.
Şehirden kaçmak isterken sular zaten kararmıştı;
Pek ıssız bir karanlık sonradan vadiyi sarmıştı.
Işık yok, yolcu yok, ses yok, bütün hilkat kesilmiş lâl...
Bu istiğrakı tek bir nefha olsun etmiyor ihlâl.
Muhitin hali 'insaniyet'in timsalidir, sandım;
Dönüp maziye tırmandım, ne hicranlar, neler andım!
Taşarken haşrolup beynimden artık bin müselsel yad,
Zalâmın sinesinden fışkıran memdud bir feryad,
O müstağrak, o durgun vecdi nâ-gâh öyle coşturdu:
Ki vadiden bütün, yer yer, eninler çağlayıp durdu.
Ne muhrik nağmeler, ya Rab, ne mevcamevc demlerdi:
Ağaçlar, taşlar ürpermişti, gûya Sur-u Mahşerdi!

- Eşin var, aşyanın var, baharın var, ki beklerdin;
Kıyametler koparmak neydi, ey bülbül, nedir derdin?
O zümrüd tahta kondun, bir semavî saltanat kurdun;
Cihanın yurdu hep çiğnense, çiğnenmez senin yurdun.
Bugün bir yemyeşil vadi, yarın bir kıpkızıl gülşen,
Gezersin, hanümânın şen, için şen, kainatın şen.
Değil bir kayda, sığmazsın - kanadlandın mı - eb'ada;
Hayatın en muhayyel gayedir ahrara dünyada.
Neden öyleyse matemlerle eyyamın perişandır?
Niçin bir damlacık göğsünde bir umman huruşandır?
Hayır, matem senin hakkın değil... Matem benim hakkım:
Asırlar var ki, aydınlık nedir, hiç bilmez âfakım!
Teselliden nasibim yok, hazan ağlar baharımda;
Bugün bir hanümansız serseriyim öz diyarımda!
Ne husrandır ki: Şark'ın ben vefasız, kansız evlâdı,
Serapa Garb'a çiğnettim de çıktım hâk-i ecdadı!
Hayalimden geçerken şimdi, fikrim herc-ü merc oldu,
Salâhuddin-i Eyübî'lerin Fatih'lerin yurdu.
Ne zilletir ki: nakûş inlesin beyninde Osman'ın;
Ezan sussun, fezalardan silinsin yadi Mevla'nın!
Ne hicrandır ki: en şevketli bir mazi serab olsun;
O kudretler, o satvetler harab olsun, türab olsun!
Çökük bir kubbe kalsın ma'bedinden Yıldırım Han'ın;
Şenaatlerle çiğnensin muazzam kabri Orhan'ın!
Ne haybettir ki: vahdet-gâhı dinin devrilip, taş taş,
Sürünsün şimdi milyonlarca me'vasız kalan dindaş!
Yıkılmış hanümânlar yerde işkenceyle kıvransın;

*Serilmiş gövdeler, binlerce, yüzbinlerce doğransın!
Dolaşsın, sonra, İslâm'ın harem-gâhında na-mahrem...
Benim hakkım, sus ey bülbül, senin hakkın değil matem!*

(Ankara, Tacüddin Dergâhı, 9 Mayıs 1337 / 1921)

De nachtegaal

*Over de hele wereld was ik ontevreden, gisteravond was ik zeer teneergeslagen;
Eindelijk had ik eens in de velden gelopen, was ik in het dorp gebleven.
Terwijl ik de stad wilde ontluchten, werd het water trouwens donker;
Het dal werd vervolgens in een zeer desolate duisternis gehuld.
Er was geen licht, geen reiziger, geen geluid, de gehele schepping
leek sprakeloos...*

*Laat geen enkel zuchtje wind deze verzonkenheid doorbreken.
De toestand van de omgeving stond symbool voor de mensheid, dacht ik!
Ik keerde om en klom naar het verleden, welk een scheiding
wat kwam er allemaal in me op!
Terwijl duizend opeenvolgende herinneringen uit mijn geest óverstroonden
en samenkwamen,
Begeesterde een lange kreet die ontsnapte uit de boezem van de duisternis
Plotseling zo die overweldigende, die onbeweeglijke vervoering:
Uit het dal bleven, overal, alle zuchten, bruisen.
Welke verwoestende klanken, o God, wat zwol in grote golven omhoog:
Bomen en stenen sidderden, als was het de trompet van de Dag des Oordeels!*

*- Je hebt een vrouw, je hebt een nest, je hebt een lente, die jij verwachtte;
Wat was dat vreselijk tekeergaan, o nachtegaal, wat is jouw smart?
Die smaragd heb je op de troon gezet, je hebt een hemels rijk gevestigd;
Al wordt het huis van de wereld telkens vertrapt, jouw huis wordt niet verwoest.
Vandaag een grasgroene vallei, morgen een bloedrode rozentuin,
Je dwaalt rond, je thuis is vreugdevol, je hart is vreugdevol, je natuur
is vreugdevol.*

*Niet in een hokje, je past er niet - ging je op de vleugels - naar de verten;
Van het leven is het meest imaginaire doel gericht op de vrijheid in de wereld.
Waarom als dit zo is, is door smarten je tijd verscheurd?
Waarom aan de boezem van een druppeltje een oceanische schreeuw?
Nee, klagen is niet jouw recht... Klagen is mijn recht:
Eeuwen zijn er die niet weten wat licht is, mijn verten weten het nooit
Aan troost heb ik geen deel, de herfst huilt in mijn lente;
Vandaag ben ik een vagebond zonder huis en haard in mijn eigen land!
Wat een ontgoocheling: Van het Oosten ben ik een ontrouw en bloedeloos kind,
Ik liet de aarde van mijn voorvaderen totaal vertrappen en ik vertrok naar
het Westen!*

Nu uit mijn verbeelding vertrekken, raakte mijn idee in verwarring,
Het vaderland van de mensen van Salâhaddin- Eyubbî en van Fatih
Wat een neergang dat de klok zal luiden in de geest van Osman;
Dat de gebedsooproep zal zwijgen, dat de herinnering aan Mevlâ wordt
 weggevaagd in de ruimte!
Wat een smart in het hart dat de machtigste een voorbijganger zal zijn.
Dat die machten, die krachten, verwoeste stof zullen zijn!
Dat een vervallen koepel rest van het heiligdom van Yıldırım Khan;
Dat door dwaasheden de grote tombe van Orhan vertrapt is!
Wat een teleurstelling dat de eenheid van tijd, van het geloof omver werd
 gehaald, steen voor steen,
Dat nu miljoenen geloofsbroeders die zonder thuis bleven, verbannen zijn!
Dat de geschonden vrouwen op de grond kronkelen door marteling;
Dat de uitgestrekte lichamen, duizenden, honderdduizenden in stukken
 worden gesneden!
Dat, vervolgens, op de heilige plaatsen van islam de ongewilde vreemdeling
 rondzwerft...
Zwijg o nachtegaal, het is niet jouw recht om te weklagen, het is mijn recht!

I De laatste fase - het breukvlak voorbij¹¹⁸

Het dichterschap van Mehmed Âkif Ersoy werd beheerst door twee grote thema's, de islamitische gemeenschap en de Turkse natie, die hij wezenlijk onscheidbaar achtte. Teneinde deze overtuiging aan het volk over te brengen gebruikte hij als voertuig alle mogelijke uitingsvormen die hem ter beschikking stonden. Vooral zijn poëzie maakte hem in brede kring bekend en geliefd.

De dichter zette zich in voor de zedelijke en religieuze verheffing van de in zijn ogen vervallen moslingemeenschap en probeerde aanvankelijk met zijn sociaal-kritische gedichten medelijden en persoonlijk engagement op te wekken, terwijl hij tegelijkertijd de grootsheid en onvatbaarheid van God wilde weergeven. Hij keerde zich tegen het lot als leidraad voor het aardse bestaan en riep op om uit de lethargie te ontwaken, het leven zelf actief ter hand te nemen en pas dan met recht van spreken om de bijstand van God te bidden.

Âkif was de enige dichter van zijn tijd die zowel het Turkse element als het islamisme in zijn poëzie een centrale plaats gaf met als onbetwist hoogtepunt zijn *İstiklal Marşı*. Het hierin vertolkte idealisme omtrent de toekomst en het wezen van de Turkse natie, alsmede het Turks waarin hij dit vers schreef, maakten hem voor menigeen tot de grootste nationale dichter in de Turkse literatuur: de Turkse natie en Âkif werden als onafscheidelijk ervaren.

¹¹⁸ Voor deze conclusie is ondermeer gebruik gemaakt van: Doğrul, ‘*Safahāt*’, xxxiv; Horani, ‘*Der türkische Dichter*’, 5 waar Pekolcay wordt geciteerd, 97; Muharrem Ergin. ‘İstiklâl Marşımız ve Mehmet Âkif’ in Süleyman Yalçın, hz. *Mehmet Âkif’i anlatıyorlar*. İstanbul 1986, 81-93, 86-87; Schimmel, ‘*Türkische Gedichte*’, 33; Mardin, ‘*Religion*’, 208.

Hoewel Atatürk, van wie Âkif had gehoopt dat hij de vernieuwer van de levenskracht van de islam zou zijn, een tot dan toe niet bestaande entiteit in het leven had geroepen, en daarmee de erfgenaam van de Osmaanse Staat van een wisse ondergang had gered, bracht ook hij de door de dichter zo begeerde synthese niet tot stand. De nieuwe *millet* berustte niet langer op de gemeenschap in de oorspronkelijke religieuze betekenis van dit woord, maar exclusief op de Turkse natie. Naar Atatürks stellige overtuiging de aangewezen weg om een plaats te veroveren in de moderne wereld, voor Âkif echter de aanleiding om zich diep teleurgesteld terug te trekken en zich af te wenden van zijn geliefde land.

De dichter, wiens leven zich had afgespeeld op het Osmaans-Turkse breukvlak, moest nu op het einde van zijn leven tot het jammerlijke besef komen dat de kracht en het vermogen van zijn streven naar synthese niet toereikend waren geweest om de dreigende breuk te helen. In het naoorlogse Turkije zou juist hij met zijn in dichtvorm gevatte boodschap, tot een icoon uitgroeien van de religieuze nationalist, die zich onder meer verenigden in een beweging als *Milli Görüş* [Nationalistische Visie].